

OUDGRIEKS

Op reis met Odysseus

Leer de taal, ontdek de cultuur en lees Homerus in het
Grieks

MJ van Hagen

OUDGRIEKS

OP REIS MET ODYSSEUS

LEER DE TAAL, ONTDEK DE CULTUUR EN LEES HOMERUS IN HET GRIEKS

Copyright © 2026 MJ van Hagen

Auteur: MJ van Hagen

Website: <https://rinusvanhagen.nl>

Uitgever: Historisch Onderzoek

ISBN: 9789403928746

De uitgever heeft getracht alle rechthebbenden op copyright van fotomateriaal te achterhalen. Zij die desondanks menen aanspraak te kunnen maken op deze rechten, verzoeken wij contact met ons op te nemen.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, door middel van druk, fotokopieën, geautomatiseerde gegevensbestanden of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

INHOUD

VOORWOORD	5
LES 1.....	20
HET GRIEKSE ALFABET EN DE EERSTE STAPPEN	20
LES 2.....	55
KLINKERS, TWEEklanken, ACCENTEN EN SPIRITUS.....	55
LES 3.....	86
HOMERUS EN DE WERELD VAN DE EPISCHE DICHTER	86
LES 4.....	127
HET ZELFSTANDIG NAAMWOORD EN DE VIJF NAAMVALLEN.....	127
LES 5.....	159
DE EERSTE EN TWEEDE DECLINATIE	159
LES 6.....	193
BIJVOEGLIJKE NAAMWOORDEN EN HOMERISCHE EPITHETA	193
LES 7.....	224
HET GRIEKSE WERKWOORD.....	224
LES 8.....	262
E'IMI — HET WERKWOORD 'ZIJN'.....	262
LES 9.....	316
DE ACCUSATIVUS EN HET LIJDEND VOORWERP	316
LES 10.....	375
DE VOCATIVUS EN DE DATIVUS	375
LES 11.....	441
PERSOONLIJKE EN BEZITTELIJKE VOORNAAMWOORDEN	441
LES 12.....	493
BIJVOEGLIJKE NAAMWOORDEN EN CONGRUENTIE	493
LES 13.....	549
DE AORISTUS.....	549
LES 14.....	589
IMPERFECTUM EN AORISTUS	589
LES 15.....	645
HET BETREKKELIJK VOORNAAMWOORD.....	645
LES 16.....	697
HET PARTICIPIUM — DE KUNST VAN HET SAMENVATTEN	697

LES 17.....	750
ACTIEF, MEDIUM EN PASSIEF.....	750
LES 18.....	764
DE INFINITIEF.....	764
LES 19.....	784
DE TOEKOMENDE TIJD	784
LES 20.....	803
DE IMPERATIEF	803
LES 21.....	825
DE AORISTUS — DE HANDELING ALS GEHEEL	825
LES 22.....	852
HET PERFECTUM.....	852
LES 23.....	873
HET PLUSQUAMPERFECTUM	873
LES 24.....	894
HET BETREKKELIJK VOORNAAMWOORD.....	894
LES 25.....	916
DE COMPARATIEF EN SUPERLATIEF.....	916
LES 26.....	936
HET PARTICIPIUM — DE HANDELING BESCHREVEN	936
LES 27.....	959
HET PARTICIPIUM ALS VERHALEND INSTRUMENT.....	959
LES 28.....	975
DE INFINITIVUS.....	975
LES 29.....	983
HERHALING EN LEESSTRATEGIE	983
LES 30.....	995
LEZEN UIT DE <i>ODYSSEE</i>	995

VOORWOORD

Een reis naar de wereld van Homerus

Er zijn verhalen die verdwijnen wanneer het boek wordt gesloten. En er zijn verhalen die blijven reizen.

De *Odyssee* behoort tot die zeldzame tweede categorie.

Al bijna drieduizend jaar reist het verhaal van Odysseus van generatie op generatie. Het is verteld bij het vuur, voorgedragen door dichters, opgeschreven op papyrus, gekopieerd door schrijvers, bestudeerd door geleerden en opnieuw verteld in romans, toneelstukken, televisieseries, games en films. Iedere generatie heeft in Odysseus iets van zichzelf herkend: de reiziger die naar huis verlangt, de mens die zijn identiteit probeert te behouden, de vader die naar zijn gezin wil terugkeren, de avonturier die onbekende werelden binnengaat en de mens die steeds opnieuw moet kiezen tussen kracht en verstand.

Misschien heb je de *Odyssee* leren kennen door een film.

Dat is een prachtige manier om met dit verhaal kennis te maken.

Een film kan je meenemen naar de zeeën van de Middellandse Zee, naar het eiland Ithaka, naar de wereld van goden en helden, naar de dreigende grot van de Cycloop, naar de verleidingen van Circe en naar de lange weg die Odysseus uiteindelijk terugbrengt naar huis.

Je ziet de schepen.

Je ziet de helden.

Je ziet de monsters.

Je ziet de goden.

Je ziet de strijd.

Je hoort de stemmen.

Maar zodra de film voorbij is, blijft er iets over.

Een vraag.

Hoe klonk dit verhaal oorspronkelijk?

Hoe noemde Homerus Odysseus?

Hoe schreef hij ‘Muze’?

Wat betekent het Griekse woord dat wij vertalen als ‘held’?

Wat bedoelde een Griek met ‘huis’?

Wat betekende gastvrijheid?

Waarom was Odysseus zo sterk verbonden met intelligentie en list?

En hoe zag de taal eruit waarin dit verhaal voor het eerst eeuwenlang werd verteld en uiteindelijk werd opgeschreven?

Dat is precies waar dit boek begint.

Van film naar oorspronkelijke tekst

Dit boek is geschreven voor iedereen die ooit naar een verfilming van de *Odyssee* heeft gekeken en daarna heeft gedacht:

Ik wil meer weten.

Meer weten over Odysseus.

Meer weten over Homerus.

Meer weten over de Griekse wereld.

Maar misschien vooral:

Ik wil begrijpen wat er werkelijk in die oude tekst staat.

Daarvoor hoef je geen voorkennis van het Oudgrieks te hebben.

Je hoeft het Griekse alfabet niet te kennen.

Je hoeft geen klassieke talen te hebben gestudeerd.

Je hoeft zelfs nog nooit een Griekse zin te hebben gelezen.

Je begint eenvoudigweg bij het begin.

Bij:

A α

en eindigt — na een lange reis — bij Homerus.

Dat is de opzet van dit boek.

Dit is geen gewoon grammaticaboek

Wie aan het leren van een klassieke taal begint, kan gemakkelijk het gevoel krijgen dat hij een berg grammatica voor zich heeft.

Naamvallen.

Werkwoordstijden.

Lidwoorden.

Voornaamwoorden.

Bijvoeglijke naamwoorden.

Participia.

Infinitieven.

Accenten.

Spiritus.

Tweeklanken.

Uitzonderingen.

En nog meer uitzonderingen.

Dat alles is inderdaad onderdeel van het Oudgrieks.

Maar een taal is geen verzameling grammaticale regels.

Een taal is een manier waarop mensen hun wereld benoemen.

Daarom proberen we in dit boek steeds twee vragen tegelijk te beantwoorden:

Hoe werkt het Grieks?

en:

Wat vertelt dat Grieks ons over de mensen die het gebruikten?

Wanneer je het woord οἶκος leert, leer je bijvoorbeeld niet alleen dat het 'huis' kan betekenen. Je ontdekt ook het Griekse begrip van huishouden, familie, bezit en sociale continuïteit.

Wanneer je θεός leert, leer je niet alleen 'god'. Je maakt kennis met een samenleving waarin goden, rituelen, offers en religieuze verplichtingen diep in het dagelijks leven verweven waren.

Wanneer je πόλις leert, leer je niet alleen 'stad'. Je ontmoet een wereld waarin politieke gemeenschap, burgerschap en identiteit nauw met elkaar verbonden waren.

En wanneer je μῦθος leert, ontdek je dat het moderne woord 'mythe' niet zonder meer hetzelfde betekent als het Griekse begrip.

De woorden zijn daardoor kleine vensters.

Door ieder venster verschijnt een stukje van de antieke wereld.

De Odyssee als rode draad

De *Odyssee* vormt de rode draad van dit boek.

Dat is bewust gedaan.

Een taal leren wordt gemakkelijker wanneer woorden ergens over gaan.

In plaats van een willekeurige verzameling voorbeeldzinnen te leren, volgen we een verhaal.

We ontmoeten:

Odysseus

Penelope

Telemachos

Athena

Poseidon

Circe

Calypso

Polyphemos

en vele andere figuren.

We bezoeken:

Ithaka

Troje

de eilanden van de Egeïsche Zee

en de vele plaatsen die in de verbeelding van Homerus deel worden van Odysseus' lange reis.

Zo ontstaat een dubbele beweging.

Aan de ene kant beweegt de student door het Grieks:

letters → woorden → zinnen → grammatica → teksten

Aan de andere kant beweegt de student door het verhaal:

Troje → de zee → de Cycloop → Circe → de onderwereld → de Sirenen → Calypso → de Phaiaken → Ithaka

De twee reizen komen uiteindelijk samen.

De student leert de taal.

En de student leert het verhaal lezen in de taal waarin het is overgeleverd.

Als je de film al hebt gezien

Heb je een verfilming van *The Odyssey* gezien, dan begint dit boek met een groot voordeel.

Je kent al een deel van de wereld.

Je weet wie Odysseus is.

Je kent misschien de belangrijkste gebeurtenissen.

Je weet dat er een lange reis is.

Je weet dat Ithaka het doel van zijn verlangen is.

Je kent mogelijk de Cycloop, de Sirenen, Circe, Penelope en Telemachos.

Misschien herinner je je bepaalde scènes nog precies.

Gebruik dat als uitgangspunt.

Wanneer je in dit boek voor het eerst:

Ὅδυσσεύς

ziet staan, hoeft je niet te denken:

‘Wat is dit voor vreemd woord?’

Je kunt denken:

Dat is Odysseus.

Wanneer je:

Μοῦσα

ziet, weet je dat het om de Muze gaat.

Wanneer je:

Ἰθάκη

ziet, herken je Ithaka.

En wanneer je uiteindelijk de eerste woorden van Homerus leest:

Ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα, πολύτροπον...

weet je dat hier het verhaal begint.

Dat maakt het leren van de taal bijzonder.

Je leert geen onbekende wereld.

Je leert de taal van een wereld die je al gedeeltelijk kent.

Maar het boek gaat verder dan de film

Een film is een interpretatie.

Een boek over Oudgrieks kan je terugbrengen naar de bron.

Dat betekent niet dat de film ‘fout’ is.

Integendeel.

Iedere goede verfilming van een klassiek verhaal probeert een oude tekst opnieuw begrijpelijk te maken voor een modern publiek.

Maar een filmmaker moet keuzes maken.

Een film duurt een beperkt aantal uren.

Homerus vertelt veel uitgebreider.

Een filmmaker moet personages interpreteren.

Een dichter kan ruimte laten voor ambiguïteit.

Een film laat een landschap zien.

Een tekst laat je het landschap zelf voorstellen.

Een film geeft een stem aan Odysseus.

Het Oudgrieks laat je ontdekken welke woorden Homerus hem werkelijk in de mond legt.

Dat laatste is misschien wel het mooiste aspect van het leren van een klassieke taal.

Je gaat steeds een laag dieper.

Eerst zie je het verhaal.

Dan lees je de vertaling.

Daarna lees je het Grieks.

En uiteindelijk begin je de nuances van het Grieks zelf te herkennen.

Van ondertiteling naar oorspronkelijke taal

Wanneer je een film kijkt, ontvang je het verhaal via beelden en geluid.

Wanneer je een vertaling leest, ontvang je het verhaal via een andere taal.

Maar wanneer je het Oudgrieks leert, verandert de situatie.

Je hoeft niet langer uitsluitend via een tussenlaag te werken.

Je kunt langzaam rechtstreeks naar de bron.

Neem bijvoorbeeld de openingszin van de *Odyssee*:

Ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα, πολύτροπον...

Een vertaling kan daarvan maken:

‘Vertel mij, Muze, over de veelomzwervende man...’

Dat is een goede vertaling.

Maar de Griekse tekst bevat meer dan de Nederlandse vertaling onmiddellijk laat zien.

Je kunt kijken naar:

ἄνδρα

en ontdekken dat dit een vorm is van:

ἄνῆρ

Je ontdekt de naamval.

Je ontdekt de grammaticale functie.

Je ontdekt waarom Homerus deze vorm gebruikt.

Je kijkt naar:

Μοῦσα

en ziet de vorm van de aanspreking.

Je kijkt naar:

πολύτροπον

en ontdekt hoe het woord is opgebouwd.

Langzaam verandert een vertaalde zin in een landschap dat je zelf kunt onderzoeken.

Een taal leren is een vorm van reizen

De titel van dit boek is daarom bewust gekozen:

Op reis met Odysseus

Want het leren van Oudgrieks lijkt in veel opzichten op de reis van Odysseus.

Je weet waar je uiteindelijk naartoe wilt.

Maar je bereikt Ithaka niet in één dag.

Je begint bij het alfabet.

Daarna leer je woorden.

Dan zinnen.

Dan grammatica.

Dan eenvoudige teksten.

Daarna authentieke passages.

En uiteindelijk kun je zelfstandig door een tekst bewegen.

Onderweg kom je obstakels tegen.

Een lastige werkwoordsvorm.

Een onbekende naamval.

Een ongebruikelijke Homerische vorm.

Een woord dat meerdere betekenissen heeft.

Een constructie die je nog niet kent.

Dat is geen mislukking.

Het hoort bij de reis.

Ook Odysseus had niet iedere dag een rustige vaart naar Ithaka.

Voor wie is dit boek bedoeld?

Dit boek is geschreven voor twee groepen die elkaar veel meer te bieden hebben dan soms wordt gedacht.

De eerste groep bestaat uit leerlingen in het middelbaar onderwijs die nieuwsgierig zijn naar de Griekse oudheid en voor het eerst Oudgrieks leren.

De tweede groep bestaat uit universitaire studenten die bijvoorbeeld geschiedenis, klassieke talen, archeologie, cultuurwetenschappen, filosofie, religiewetenschappen of een andere geesteswetenschappelijke discipline studeren.

De aanpak is daarom bewust toegankelijk, maar niet oppervlakkig.

Een middelbare scholier moet de uitleg kunnen volgen.

Een universitaire student moet er tegelijkertijd voldoende diepgang in vinden om verder te kunnen denken.

Daarom heeft iedere les verschillende lagen.

De eerste laag: taal

Hier leer je:

- letters;
- uitspraak;
- woorden;
- grammatica;
- vertalen.

De tweede laag: tekst

Hier leer je:

- Homerische passages;
- grammaticale analyse;
- woordbetekenissen;
- literaire technieken.

De derde laag: cultuur

Hier onderzoeken we:

- religie;
- familie;
- politiek;
- oorlog;
- gastvrijheid;
- sociale verhoudingen;
- heldendom;
- gender;

- economie;
- mythologie.

De vierde laag: interpretatie

Hier stellen we vragen als:

Waarom handelt Odysseus zo?

Wat maakt iemand tot een held?

Wat betekent 'thuis'?

Waarom is gastvrijheid zo belangrijk?

Welke rol spelen goden?

Hoe wordt identiteit gevormd?

Zo wordt het boek tegelijkertijd een taalboek, literatuurboek en cultuurhistorische kennismaking met het oude Griekenland.

Leren door te doen

Een van de belangrijkste uitgangspunten van dit boek is dat je een taal niet leert door alleen maar uitleg te lezen.

Je moet ermee werken.

Daarom bevat iedere les oefeningen.

Je zult woorden moeten herkennen.

Je zult Griekse vormen moeten analyseren.

Je zult moeten vertalen.

Je zult vragen over teksten beantwoorden.

En soms zul je zelf korte antwoorden in het Grieks moeten formuleren.

De oefeningen worden geleidelijk moeilijker.

In het begin:

herken deze letter.

Daarna:

lees dit woord.

Vervolgens:

vertaal deze zin.

Later:

verklaar deze grammaticale vorm.

En uiteindelijk:

analyseer deze passage uit Homerus.

Die opbouw is belangrijk.

Het boek vraagt niet van de beginner dat hij meteen kan wat een gevorderde classicus kan.

Iedere vaardigheid krijgt haar eigen moment.

De vragen tussendoor

Een bijzonder onderdeel van dit boek zijn de vragen die tijdens de lessen worden gesteld.

Sommige zijn puur taalkundig.

Andere zijn cultuurhistorisch.

Weer andere zijn interpretatief.

Bijvoorbeeld:

Waarom begint Homerus zijn epos met ‘de man’?

Of:

Waarom is thuiskomen voor Odysseus meer dan het bereiken van Ithaka?

Of:

Is Odysseus volgens moderne normen een goede held?

Dat soort vragen heeft niet altijd één eenvoudig antwoord.

Dat is opzettelijk.

Een klassieke tekst is geen puzzel waarbij achter iedere vraag slechts één vooraf vastgesteld antwoord ligt.

Sommige vragen vragen om argumentatie.

Daarmee ontwikkelt de student niet alleen taalvaardigheid, maar ook historisch en kritisch denken.

Van woord naar wereld

Een van de belangrijkste principes van dit boek is:

Leer het woord, maar leer ook de wereld achter het woord.

Neem bijvoorbeeld:

ξενία

Het woord kan worden vertaald als:

gastvrijheid.

Maar daarmee is het verhaal nog niet afgelopen.

Waarom was gastvrijheid zo belangrijk?

Wie was gast?

Wie was gastheer?

Welke verplichtingen hadden beide partijen?

Wat gebeurde er wanneer een gast de regels van de gastvrijheid schond?

Waarom is dit zo belangrijk in de *Odyssee*?

En waarom wordt Polyphemus juist door zijn gebrek aan gastvrijheid zo duidelijk tegenover de beschaafde wereld geplaatst?

Hier verandert een woordenlijst in cultuurgeschiedenis.

Hetzelfde gebeurt met:

οἶκος

πόλις

θεός

ἄρετή

τιμή

μήτις

en vele andere woorden.

Ieder woord heeft een geschiedenis.

De film als eerste kennismaking

Wanneer je de film al hebt gezien, kun je dit boek daarom op een bijzondere manier gebruiken. Tijdens het lezen zul je momenten herkennen.

Je zult misschien denken:

‘Dit is de scène die ik in de film zag.’

Maar daarna komt iets nieuws.

Je ontdekt dat het Griekse woord anders kan zijn dan je Nederlandse vertaling.

Je ontdekt dat een personage in de oorspronkelijke tekst soms anders wordt gekarakteriseerd dan je op het scherm had ervaren.

Je ontdekt dat sommige beroemde scènes veel uitgebreider zijn dan een film kan laten zien.

En soms ontdek je juist dat een film een bepaalde interpretatie heeft gekozen die in de tekst niet de enige mogelijkheid is. Daar ontstaat een interessante wisselwerking:

film → vertaling → Grieks → cultuurgeschiedenis

De film maakt nieuwsgierig.

De vertaling maakt begrijpelijk.

Het Grieks maakt verdieping mogelijk.

De cultuurgeschiedenis maakt interpretatie mogelijk.

De wereld achter het verhaal

De *Odyssee* is bovendien een toegangspoort tot een veel grotere wereld. Tijdens deze cursus zullen we niet alleen over Odysseus spreken.

We zullen ook kennismaken met:

- de Griekse polis;
- de oikos;
- religieuze rituelen;
- tempels;
- offers;

- priesters;
- zeevaart;
- handel;
- oorlogvoering;
- slavernij;
- familie;
- huwelijk;
- opvoeding;
- genderrollen;
- sociale status;
- orale traditie;
- literatuur;
- filosofie;
- theater;
- historische herinnering.

De *Odyssee* wordt daarmee onze gids.

Maar achter Odysseus ligt een hele beschaving.

Waarom Oudgrieks leren?

Er zijn veel redenen om Oudgrieks te leren.

Je kunt het doen omdat je van de oudheid houdt.

Je kunt het doen omdat je geïnteresseerd bent in mythologie.

Je kunt het doen vanwege Homerus.

Je kunt het doen vanwege filosofie.

Je kunt het doen omdat je archeologie of geschiedenis studeert.

Je kunt het doen omdat je wilt begrijpen waar bepaalde Europese begrippen vandaan komen.

Maar misschien is de eenvoudigste reden ook de mooiste:

Omdat het leuk is om een taal te kunnen lezen die duizenden jaren geleden werd geschreven.

Er is iets bijzonders aan het moment waarop een reeks tekens die eerst onbegrijpelijk lijkt, ineens betekenis krijgt.

De eerste keer dat je zelfstandig een Griekse zin leest, is dat een klein maar bijzonder moment.

De taal die ooit werd gesproken door mensen die al lang verdwenen zijn, begint opnieuw te klinken in jouw hoofd.

Dat is de aantrekkingskracht van klassieke talen.

Een gesprek over duizenden jaren heen

Wanneer je uiteindelijk een passage van Homerus zelfstandig kunt lezen, gebeurt er iets merkwaardigs.

Je zit misschien aan een bureau.

Voor je ligt een modern boek.

Je gebruikt een modern woordenboek.

Je schrijft met een moderne pen of op een computer.

En toch lees je woorden die hun oorsprong hebben in een wereld die duizenden jaren van je verwijderd is.

De mensen die deze woorden hoorden, leefden in een andere samenleving.

Ze kenden geen elektriciteit.

Geen moderne geneeskunde.

Geen internet.

Geen moderne staat.

Geen spoorwegen.

Geen bioscoop.

En toch konden zij spreken over:

liefde,

angst,

verlies,

hoop,

woede,

verlangen,

familie,

eer,

macht,

vriendschap,

heimwee

en de vraag wat het betekent om mens te zijn.

Daarom voelt Homerus soms verrassend modern.

Niet omdat de wereld hetzelfde is.

Maar omdat menselijke ervaringen soms een opmerkelijke continuïteit vertonen.

Odysseus als moderne reiziger

Misschien is dat ook waarom Odysseus nog steeds zo aanspreekt.

Hij is voortdurend onderweg.

Hij raakt verdwaald.

Hij verliest mensen.
Hij maakt fouten.
Hij probeert zich aan te passen.
Hij ontmoet vreemdelingen.
Hij komt in onbekende culturen terecht.
Hij wil naar huis.
Maar wanneer hij eindelijk terugkeert, blijkt ook dat ‘thuis’ veranderd is.
Dat maakt zijn verhaal veel meer dan een reeks avonturen.
De *Odyssee* stelt een vraag die ook voor moderne mensen herkenbaar is:
Wie ben je wanneer je lange tijd van huis bent geweest?
En misschien nog belangrijker:
Kun je ooit precies terugkeren naar de wereld die je hebt verlaten?
Dat zijn geen vragen die alleen aan de oudheid toebehoren.
Daarom blijft de *Odyssee* leven.

Hoe je dit boek moet gebruiken

Probeer dit boek niet zo snel mogelijk uit te lezen.
Een taal leer je niet door honderd pagina's tegelijk te consumeren.
Werk liever langzaam.
Lees een woord hardop.
Schrijf het op.
Herhaal het.
Maak de oefeningen.
Lees een passage opnieuw.
Kijk naar de grammaticale vorm.
Probeer zelf te vertalen.
Vergelijk daarna met de gegeven vertaling.
En keer soms terug naar eerdere lessen.
Herhaling is geen teken dat je iets niet kunt.
Herhaling **is** het leren.

Van A naar Ὅδυσσεύς

Aan het begin van deze cursus ken je misschien slechts enkele Griekse letters.
Aan het einde van het boek willen we dat je naar:

Ὅδυσσεύς

kunt kijken zonder eerst de letters afzonderlijk te moeten ontcijferen.

Je ziet onmiddellijk:

Odysseus.

En wanneer je vervolgens:

Ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα, πολύτροπον...

ziet, wil ik dat je niet meer denkt:

‘Wat staat hier?’

maar:

‘Ik herken deze zin. Ik kan hem lezen. Ik begrijp hoe hij grammaticaal in elkaar zit. En ik weet wat Homerus ermee doet.’

Dat is het doel.

Niet dat je een grammatica uit je hoofd kunt opzeggen.

Maar dat je een tekst kunt openen en hem daadwerkelijk kunt lezen.

De reis begint

Odysseus vertrekt vanuit Troje.

Wij vertrekken vanuit het alfabet.

Hij heeft de zee voor zich.

Wij hebben de grammatica.

Hij ontmoet monsters, goden en vreemdelingen.

Wij ontmoeten naamvallen, werkwoordstijden en Homerische vormen.

Hij wil Ithaka bereiken.

Wij willen uiteindelijk Homerus lezen.

En zoals iedere goede reis zal ook deze cursus momenten kennen waarop je denkt dat de bestemming nog ver weg is.

Dat is niet erg.

De reis is zelf onderdeel van het doel.

Dus open het boek.

Leer de eerste letter.

Spreek het eerste woord uit.

Lees de eerste zin.

En wanneer je uiteindelijk bij de laatste bladzijden bent aangekomen, zul je misschien merken dat er onderweg iets veranderd is.

Je hebt niet alleen Oudgrieks geleerd.

Je hebt een andere manier leren kijken naar een oude cultuur.

Je hebt geleerd dat achter een woord een geschiedenis kan schuilgaan.

Dat achter een zin een samenleving zichtbaar kan worden. Dat achter een verhaal ideeën over mens en wereld verborgen kunnen liggen.

En dat een tekst die duizenden jaren oud is nog altijd een gesprek met ons kan aangaan.

De reis naar Ithaka begint hier.

Καλή τύχη!

Veel succes!

En bovenal:

καλὸν ἀπόπλουν — een goede vaart.

Op reis met Odysseus.

LES 1

HET GRIEKSE ALFABET EN DE EERSTE STAPPEN

De taal van Homerus leren lezen

Inleiding

Iedere reis begint met een eerste stap.

Voor Odysseus was die eerste stap de weg die hem na de val van Troje uiteindelijk naar Ithaka moest terugbrengen. Voor de leerling die Oudgrieks gaat leren, begint de reis op een veel kleiner toneel: met een vel papier, vierentwintig letters en een reeks tekens die aanvankelijk vreemd en ontoegankelijk lijken.

Maar ook hier geldt dat het onbekende snel vertrouwd kan worden.

De Griekse letters zijn voor een Nederlandstalige leerling in het begin misschien vreemd, maar ze vormen geen willekeurig systeem. Achter iedere letter staat een klank, achter iedere klank staat een woord, en achter ieder woord bevindt zich een wereld van menselijke ervaringen, ideeën en herinneringen.

Wanneer je **θεός** leert lezen, leer je niet alleen het woord voor ‘god’. Je betreedt een wereld waarin goden voortdurend aanwezig zijn in het leven van mensen. Wanneer je **οἶκος** leert, ontdek je niet alleen het woord voor ‘huis’, maar ook het Griekse begrip van huishouden, familie, bezit en sociale orde. Wanneer je **πόλις** leert, gaat het niet alleen om een stad, maar om de politieke gemeenschap waarvan de Griekse wereld haar bijzondere vorm kreeg.

En wanneer je uiteindelijk **Ὀδυσσεύς** kunt lezen, heb je niet slechts een naam leren spellen.

Je hebt de naam leren lezen van een van de beroemdste figuren uit de Europese literatuur.

Daarom begint dit boek met het alfabet, maar blijft het daar niet bij.

Vanaf de eerste les zal de *Odyssee* als een rode draad door de cursus lopen.

Je zult Odysseus eerst leren herkennen als naam. Daarna leer je woorden uit zijn verhaal. Vervolgens leer je korte zinnen. Daarna grammaticale constructies. En uiteindelijk zul je passages uit Homerus in het oorspronkelijke Grieks kunnen lezen.

De weg daarnaartoe is lang.

Maar hij begint vandaag.

1.1 Wat is Oudgrieks?

Met de term **Oudgrieks** bedoelen we niet één onveranderlijke taal.

Het Grieks van Homerus is bijvoorbeeld niet precies hetzelfde als het Grieks van Plato. Het Grieks van Plato is op zijn beurt niet identiek aan het Grieks van Herodotus, Sophocles of Aristoteles.

De Griekse taal kende verschillende dialecten, historische fasen en literaire tradities.

Voor deze cursus is dat onderscheid belangrijk.

De eerste grammaticale basis die we leren, sluit vooral aan bij het **Klassiek Grieks**, met bijzondere aandacht voor het Attisch van de vijfde en vierde eeuw v.Chr. Daarna maken we de overstap naar het **Homerische Grieks** van de *Ilias* en *Odyssee*.

Dat doen we bewust.

Een beginner heeft eerst behoefte aan een overzichtelijk grammaticaal systeem. Zodra dat systeem vertrouwd is geworden, kunnen we laten zien hoe Homerus daarvan afwijkt en welke kenmerken van zijn taal voortkomen uit de oudere epische traditie.

De student leert daardoor niet alleen:

‘Dit is de regel.’

maar ook:

‘Waarom ziet Homerus het soms anders?’

Dat verschil is geen probleem dat moet worden weggewerkt. Het is juist een van de interessantste eigenschappen van de Griekse literatuur.

1.2 Waarom beginnen we met Homerus?

De *Odyssee* behoort tot de oudste bewaard gebleven werken van de Griekse literatuur en heeft gedurende duizenden jaren een uitzonderlijke invloed uitgeoefend op de Europese cultuur.

Het gedicht vertelt het verhaal van **Odysseus**, koning van Ithaka, die na de oorlog om Troje naar huis probeert terug te keren.

Maar de *Odyssee* is veel meer dan een avonturenverhaal.

Het gaat over:

- reizen;
- oorlog;
- herinnering;
- identiteit;
- familie;
- gastvrijheid;
- macht;
- trouw;
- verleiding;
- verlies;
- wraak;
- goden;
- sterfelijkheid;
- thuiskomst.

Daarmee biedt het epos een uitzonderlijk rijke omgeving waarin een student een taal kan leren.

Een grammaticale regel die op zichzelf abstract lijkt, krijgt een menselijke context zodra hij voorkomt in een verhaal over Odysseus, Penelope, Telemachos, Athena of Polyphemos.

Daarom zullen we regelmatig een klein **Odyssee-venster** openen.

ODYSSEE-VENSTER 1

De eerste woorden van het epos

De *Odyssee* begint met een beroemde aanroeping van de Muze.

De openingswoorden luiden:

Ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα, πολύτροπον

Voorlopig hoeven we deze zin nog niet grammaticaal volledig te analyseren.

We kijken alleen.

Ἄνδρα

μοι

ἔννεπε

Μοῦσα

πολύτροπον

Je zult deze woorden in de komende lessen opnieuw tegenkomen.

Een eerste, voorlopige vertaling is:

‘Vertel mij, Muze, over de veelomzwervende man...’

De precieze vertaling van **πολύτροπος** is complexer dan één Nederlands woord kan weergeven. Het kan worden verbonden met het idee van iemand die vele wegen heeft afgelegd, maar ook met iemand die veelzijdig, vindingrijk of listig is.

Dat is meteen kenmerkend voor Odysseus.

Hij is niet alleen de sterke krijger.

Hij is de man van de **μῆτις**, de intelligentie, vindingrijkheid en list die hem in situaties brengt waarin lichamelijke kracht niet voldoende is.

We zullen dit later uitgebreid onderzoeken.

Voorlopig is één ding belangrijk:

Je hebt zojuist je eerste regel Homerisch Grieks gezien.

Je hoeft hem nog niet zelfstandig te kunnen vertalen.

Je moet hem eerst leren herkennen.

1.3 Het Griekse alfabet

Het Griekse alfabet bestaat uit **24 letters**.

Dat zijn:

Hoofdletter	Kleine letter	Naam	Basiswaarde
A	α	alpha	a

Hoofdletter	Kleine letter	Naam	Basiswaarde
B	β	beta	b
Γ	γ	gamma	g
Δ	δ	delta	d
E	ε	epsilon	e
Z	ζ	zeta	z
H	η	eta	ē
Θ	θ	theta	th
I	ι	iota	i
K	κ	kappa	k
Λ	λ	lambda	l
M	μ	mu	m
N	ν	nu	n
Ξ	ξ	xi	x/ks
O	ο	omikron	o
Π	π	pi	p
P	ρ	rho	r
Σ	σ/ς	sigma	s
T	τ	tau	t
Υ	υ	upsilon	u/ü
Φ	φ	phi	ph
X	χ	chi	ch/kh
Ψ	ψ	psi	ps
Ω	ω	omega	ō

B	β	beta	b
Γ	γ	gamma	g
Δ	δ	delta	d
E	ε	epsilon	e
Z	ζ	zeta	z
H	η	eta	ē
Θ	θ	theta	th
I	ι	iota	i
K	κ	kappa	k
Λ	λ	lambda	l
M	μ	mu	m
N	ν	nu	n
Ξ	ξ	xi	x/ks
O	ο	omikron	o
Π	π	pi	p
P	ρ	rho	r
Σ	σ/ς	sigma	s
T	τ	tau	t
Υ	υ	upsilon	u/ü
Φ	φ	phi	ph
X	χ	chi	ch/kh
Ψ	ψ	psi	ps
Ω	ω	omega	ō

Deze tabel moet uiteindelijk net zo vertrouwd worden als het Nederlandse alfabet.

Dat betekent niet dat je hem één keer moet lezen en daarna uit je hoofd moet kennen.

Je gaat de letters voortdurend gebruiken.

In de oefeningen schrijf je ze.

In de woordenschat lees je ze.

In de teksten herken je ze.

En na verloop van tijd verdwijnt het gevoel dat je een ‘vreemd alfabet’ leest.

Dan lees je gewoon Grieks.

1.4 Alpha — A α

De eerste Griekse letter is:

A α

De naam is:

alpha

De basiswaarde is:

a

De hoofdletter lijkt sterk op onze A.

Dat is geen toeval. Het Griekse alfabet staat historisch in een alfabetische traditie die uiteindelijk teruggaat op het schrift van het Nabije Oosten.

De lettervormen die wij tegenwoordig gebruiken zijn het resultaat van een lange historische ontwikkeling.

Voorlopig is het belangrijkste:

A α = a

1.5 Beta — B β

De tweede letter:

B β

heet:

beta

en heeft de waarde:

b

De kleine beta is gemakkelijk herkenbaar:

β

Een belangrijk Grieks woord waarin deze letter voorkomt is:

βίος

βίος betekent:

leven

Van **βίος** zijn verschillende moderne woorden afgeleid.

Denk bijvoorbeeld aan:

biologie

Het woord bestaat uit Griekse elementen:

βίος — leven

en

λόγος — leer, woord, beschouwing.

Het moderne woord draagt dus nog steeds een klein stukje van de oude Griekse woordvorming in zich.

1.6 Gamma — Γ γ

De derde letter:

Γ γ

heet:

gamma

en vertegenwoordigt in de eenvoudigste gevallen de klank:

g

Dus:

γ = g

Een voorbeeld:

γένος

Dit betekent:

geslacht, soort, afkomst

Ook dit woord heeft een lange geschiedenis in de wetenschappelijke terminologie.

Het moderne woord **genus** is bijvoorbeeld verwant aan deze Griekse en Indo-Europese woordtraditie.

1.7 Delta — Δ δ

De vierde letter:

Δ δ

heet:

delta

en vertegenwoordigt:

d

De hoofdletter **Δ** is bijzonder herkenbaar.

De naam *delta* werd later ook gebruikt voor een riviermonding met een karakteristieke driehoekige vorm.

Een beroemd voorbeeld is de Nijldelta.

Hier zien we hoe een lettervorm uiteindelijk onderdeel kan worden van geografische terminologie.

De geschiedenis van het alfabet is daardoor ook een geschiedenis van ideeën.

1.8 Epsilon — Ε ε

De vijfde letter:

E ε

heet:

epsilon

en vertegenwoordigt een korte e-klank.

Voorlopig:

ε = e

De naam *epsilon* betekent letterlijk ongeveer:

eenvoudige e

Dat onderscheid werd belangrijk omdat het Grieks meerdere e-achtige klinkers kende.

1.9 Zeta — Z ζ

De zesde letter:

Z ζ

heet:

zeta

Voor een beginner kunnen we haar voorlopig eenvoudig als:

z

onthouden.

De precieze historische uitspraak van verschillende Griekse letters is een onderwerp dat meer aandacht verdient dan een eenvoudige tabel kan geven.

Daarom maken we in dit boek onderscheid tussen:

1. de traditionele onderwijsuitspraak;
2. de gereconstrueerde historische uitspraak;
3. latere ontwikkelingen van het Grieks.

Voor beginners zullen we echter steeds één praktische uitspraak gebruiken, zodat de student daadwerkelijk kan leren lezen en spreken.

OEFENING 1

De eerste zes letters

Schrijf naast iedere letter de naam.

1. α = _____
2. β = _____
3. γ = _____
4. δ = _____
5. ε = _____
6. ζ = _____

Extra opdracht

Schrijf de zes letters uit het hoofd:

$\alpha \beta \gamma \delta \epsilon \zeta$

Doe dit drie keer.

1.10 Eta — $\text{H } \eta$

De zevende letter:

$\text{H } \eta$

heet:

eta

In het Klassiek Grieks vertegenwoordigt eta een lange e-klank.

Voorlopig schrijven we:

$\eta = \bar{e}$

Dit geeft ons meteen een belangrijk onderscheid:

$\epsilon = \text{korte e}$

$\eta = \text{lange e}$

In het Grieks kan het verschil tussen korte en lange klinkers grammaticaal van betekenis zijn.

Dat zullen we later uitgebreid behandelen.

1.11 Theta — $\Theta \theta$

De achtste letter:

$\Theta \theta$

heet:

theta

In de gereconstrueerde uitspraak van het Klassiek Grieks vertegenwoordigde theta een geaspireerde t-klank.

In wetenschappelijke transliteratie schrijven we meestal:

th

Dus:

$\theta = \text{th}$

Een belangrijk woord:

$\theta\epsilon\acute{o}\varsigma$

betekent:

god

Dit is een van de belangrijkste woorden voor een cursus die taal en cultuur samen wil behandelen.

De Griekse wereld was doordrongen van religieuze praktijken.

Goden hadden tempels.

Goden ontvingen offers.
Goden werden aangeroepen.
Goden verschenen in mythen.
En goddelijke macht speelde een belangrijke rol in de verhalen over Odysseus.
Athena helpt hem.
Poseidon vervolgt hem.
Zeus grijpt in.
De goddelijke wereld is daarom geen decoratie in de *Odyssee*.
Zij vormt een essentieel onderdeel van het verhaal.

1.12 Iota — Ι ι

Ι ι

heet:

iota

en vertegenwoordigt:

i

De iota is klein, maar historisch zeer belangrijk.

In moderne talen is zij nog steeds bekend uit uitdrukkingen waarin iets ‘geen jota’ mag verschillen.

De Nederlandse uitdrukking verwijst uiteindelijk naar de Griekse letter iota.

1.13 Kappa — Κ κ

Κ κ

heet:

kappa

en vertegenwoordigt:

k

De hoofdletter lijkt sterk op onze K.

Een belangrijk woord:

κόσμος

Dit betekent onder meer:

wereld

orde

geordende wereld

Het woord **kosmos** kennen we nog steeds.

Maar het Griekse begrip kan meer betekenen dan alleen ‘de wereld’.

Het kan ook betrekking hebben op orde, samenhang en een geordend geheel.

Dat is precies het soort woord dat in een cultuurhistorische taalcursus interessant wordt.

Een vertaling geeft een betekenis.

De geschiedenis van een woord geeft een **begripswereld**.

1.14 Lambda — Λ λ

Λ λ

heet:

lambda

en vertegenwoordigt:

l

De kleine lambda:

λ

zal je later veel tegenkomen.

Ook buiten de klassieke studies heeft deze letter een lange moderne geschiedenis, bijvoorbeeld in wiskunde en natuurwetenschappen.

Maar wanneer je Oudgrieks leest, is lambda in de eerste plaats gewoon:

l

1.15 Mu — Μ μ

Μ μ

heet:

mu

en vertegenwoordigt:

m

Een belangrijk woord:

μῦθος

Dit betekent:

verhaal

vertelling

mythe

Het Nederlandse woord **mythe** is hiervan afgeleid.

Het begrip verdient bijzondere aandacht.

In modern Nederlands kan ‘mythe’ soms betekenen:

een verhaal dat niet waar is.

Maar dat is niet voldoende om het Griekse μῦθος te begrijpen.

Een *mythos* is in de Griekse wereld verbonden met vertellen, overleveren en betekenisgeving.

Het verhaal van Odysseus is bijvoorbeeld een mythische traditie, maar dat betekent niet dat de mensen die zulke verhalen vertelden eenvoudigweg een moderne tegenstelling hanteerden tussen ‘feit’ en ‘verzinsel’.

De wereld van de mythe functioneert anders.

Dat verschil zullen we later uitgebreid onderzoeken.

OEFFENING 2

Letters en woorden

Welke letter ontbreekt?

1.

α — β — γ — ____ — ϵ

2.

η — θ — ____ — κ

3.

κ — λ — ____ — ν

4.

π — ρ — ____ — τ

5.

φ — χ — ____ — ω

1.16 De tweede helft van het alfabet

We gaan verder.

N ν — nu

Ξ ξ — xi

O o — omikron

Π π — pi

P ρ — rho

Σ σ/ς — sigma

T τ — tau

Υ υ — upsilon

Φ φ — phi

X χ — chi

Ψ ψ — psi

Ω ω — omega

1.17 Nu — N ν

N ν

heet:

nu

en vertegenwoordigt:

n

Een belangrijk woord is:

νόμος

Dat betekent:

wet

gebruik

gewoonte

Het woord zal later belangrijk worden wanneer we spreken over de Griekse samenleving en politieke cultuur.

1.18 Xi — Ξ ξ

Ξ ξ

heet:

xi

De klank is:

ks

De letter is dus eigenlijk een compacte manier om een combinatie van medeklinkers weer te geven.

1.19 Omikron — Ο ο

Ο ο

heet:

omikron

en vertegenwoordigt een korte o-klank.

De naam betekent ongeveer:

kleine o

Later zullen we de omega ontmoeten.

1.20 Pi — Π π

Π π

heet:

pi

en vertegenwoordigt:

p

De moderne student kent π waarschijnlijk vooral uit de wiskunde.
Maar in het Griekse alfabet is π in de eerste plaats gewoon een letter.
Het is belangrijk om die moderne associatie even los te laten.
Wanneer Homerus een π schreef, schreef hij geen wiskundige constante.
Hij schreef een letter.

1.21 Rho — ρ

ρ

heet:

rho

en vertegenwoordigt:

r

De kleine rho:

ρ

is belangrijk om goed te herkennen.

Zij lijkt namelijk op de Latijnse p, terwijl de klank r is.

Dit is een van de letters waarbij de beginner bewust moet leren kijken.

1.22 Sigma — $\Sigma \sigma \varsigma$

Sigma is bijzonder.

De hoofdletter:

Σ

De kleine letter:

σ

De eindvorm:

ς

De vorm ς wordt gebruikt aan het einde van een woord.

Bijvoorbeeld:

$\lambda\omicron\gamma\omicron\varsigma$

Niet:

$\lambda\omicron\gamma\omicron\sigma$

maar:

$\lambda\omicron\gamma\omicron\varsigma$

Dit is een regel die je vanaf het begin moet automatiseren.

λόγος en het verhaal

Het woord:

λόγος

betekent onder meer:

woord

rede

betoog

redenering

uiteenzetting

Het is een van de belangrijkste woorden uit de Griekse intellectuele geschiedenis.

De *Odyssee* is in zekere zin zelf een **λόγος**: een gesproken en later geschreven verhaal waarin gebeurtenissen betekenis krijgen.

Maar het woord **λόγος** zal vooral later een centrale rol spelen in filosofische teksten.

Bij Plato en Aristoteles kan het woord verschillende nuances aannemen.

Daarom zullen we woorden in dit boek nooit uitsluitend als woordenlijst leren.

We vragen steeds:

Hoe gebruikte een Griek dit woord?

Dat is een wezenlijke stap van taalonderwijs naar cultuurgeschiedenis.

1.23 Tau — Τ τ

Τ τ

heet:

tau

en vertegenwoordigt:

t

1.24 Upsilon — Υ υ

Υ υ

heet:

upsilon

In het Klassiek Grieks had deze letter een klank die niet identiek is aan onze Nederlandse u.

Voor een Nederlandstalige beginner is de uitspraak het beste te benaderen met een klank in de richting van de **ü**.

Later zullen we leren dat de uitspraak van upsilon in verschillende historische perioden veranderde.

In het Klassiek Grieks:

υ ≈ ü

In latere perioden ontwikkelde de uitspraak zich verder.

Dat is een voorbeeld van een belangrijk principe:

Een taal verandert.

Het Grieks dat Homerus gebruikte en het Grieks dat in Byzantium werd gesproken, zijn niet hetzelfde.

1.25 Phi — Φ φ

Φ φ

heet:

phi

In het Klassiek Grieks wordt deze letter gereconstrueerd als een geaspireerde p-klank.

In transliteratie:

ph

Een bijzonder belangrijk woord:

φιλοσοφία

filosofie

Het woord bestaat uit:

φίλος — vriend, liefhebber

en:

σοφία — wijsheid

Letterlijk:

liefde voor wijsheid

Dat is een prachtig voorbeeld van Griekse woordvorming.

1.26 Chi — Χ χ

Χ χ

heet:

chi

De Klassieke uitspraak was een geaspireerde k-klank.

Een bruikbare transliteratie is:

kh

Een belangrijk woord:

χρόνος

tijd

Daaruit kennen we:

chronologie

en:

chronologisch

1.27 Psi — $\Psi \psi$

$\Psi \psi$

heet:

psi

en vertegenwoordigt:

ps

Een belangrijk woord:

$\psi\chi\eta$

Dit kan onder meer betekenen:

ziel

levensadem

psyche

Daaruit komt ons woord:

psychologie

1.28 Omega — $\Omega \omega$

De laatste letter:

$\Omega \omega$

heet:

omega

De naam betekent:

grote o

Daarmee vormt omega een paar met omikron:

o = korte o

ω = lange o

De laatste letter van het Griekse alfabet is daardoor letterlijk de ‘grote o’.

1.29 Het volledige alfabet

Neem nu even de tijd om het gehele alfabet hardop te lezen.

A α — alpha

B β — beta

$\Gamma \gamma$ — gamma

$\Delta \delta$ — delta

E ϵ — epsilon

Z ζ — zeta

H η — eta
Θ θ — theta
I ι — iota
K κ — kappa
Λ λ — lambda
M μ — mu
N ν — nu
Ξ ξ — xi
O $\omicron$ — omikron
Π π — pi
P ρ — rho
Σ σ/ς — sigma
T τ — tau
Υ υ — upsilon
Φ φ — phi
X χ — chi
Ψ ψ — psi
Ω ω — omega

OEFENING 3

Schrijf het alfabet

Schrijf het volledige Griekse alfabet uit het hoofd.

Begin met:

α β γ δ...

en eindig met:

... χ ψ ω

Probeer dit zonder de tabel te bekijken.

Wanneer je een fout maakt, kijk je de letter op en schrijf je het alfabet opnieuw.

Het doel is dat je na enkele herhalingen niet meer hoeft na te denken over de volgorde.

1.30 Eerste Griekse woorden

Nu gaan we iets doen wat voor beginners vaak een verrassend moment is.

Je kent het alfabet.

Daarom kun je al Griekse woorden lezen.

Niet begrijpen.

Maar **lezen**.

Dat verschil is belangrijk.

Bekijk:

θεός

Je kunt de letters herkennen:

θ — ε — ο — ς

En je kunt dus beginnen met het lezen van het woord.

θεός

god

βίος

β — ι — ο — ς

βίος

leven

κόσμος

κ — ό — σ — μ — ο — ς

κόσμος

wereld; orde

μῦθος

μ — ῥ — θ — ο — ς

μῦθος

verhaal; mythe

λόγος

λ — ό — γ — ο — ς

λόγος

woord; rede; betoog

χρόνος

χ — ρ — ό — ν — ο — ς

χρόνος

tijd

σοφία

σ — ο — φ — ι — α

σοφία

wijsheid

φιλοσοφία

φ — ι — λ — ο — σ — ο — φ — ι — α

φιλοσοφία

filosofie

1.31 Een eerste kennismaking met Griekse accenten

Je hebt misschien iets opgemerkt.

Sommige letters hebben een klein teken erboven.

Bijvoorbeeld:

ὀ

ι

ῥ

ᾶ

Deze tekens zijn geen versiering.

Ze maken deel uit van de traditionele Griekse schrijfwijze.

In deze cursus zullen we uiteindelijk drie accenttekens leren:

acute

grave

circumflex

Daarnaast komen we de zogenaamde **spiritus** tegen.

Die zijn bijzonder belangrijk.

Voor een beginner is het echter beter om ze niet allemaal tegelijkertijd te behandelen.

Daarom volstaat voor deze les:

Let op de tekens, maar probeer ze nog niet volledig te beheersen.

In Les 2 zullen we ze systematisch leren.

1.32 De naam van onze held

Nu komen we bij een bijzonder moment.

We gaan de naam lezen van de hoofdpersoon van ons epos.

Ὅδυσσεύς

Ὅδυσσεύς

Dit is:

Odysseus

Kijk zorgvuldig naar de letters.

Ὅ — δ — υ — σ — σ — ε — ὀ — ς

Je ziet hier meteen enkele belangrijke zaken.

Er staan twee sigma's achter elkaar:

σσ

En aan het einde staat de eind-sigma:

ς

De naam bevat bovendien υ, de upsilon.

En boven de eerste klinker staat een spiritus.

Dat laatste zullen we later behandelen.

Voorlopig hoef je slechts te onthouden:

Ὅδυσσεύς = Odysseus

ODYSSEE-VENSTER 3

Wie is Odysseus?

Odysseus is koning van **Ithaka**, een eiland in de Ionische Zee.

In de Griekse epische traditie is hij vooral bekend als een held die uitblinkt door **μητις** — intelligentie, vindingrijkheid en listige praktische wijsheid.

Hij is niet de sterkste krijger van de Griekse helden.

Die rol is eerder verbonden met Achilles.

Odysseus onderscheidt zich op een andere manier.

Hij denkt.

Hij bedenkt strategieën.

Hij spreekt.

Hij overtuigt.

Hij liegt wanneer dat nodig is.

Hij vermomt zich.

Hij wacht.

Hij observeert.

Hij gebruikt zijn verstand wanneer brute kracht tekortschiet.

Dat wordt een van de centrale thema's van de *Odyssee*.

De held is niet alleen iemand die overwint.

De held is ook iemand die zich weet aan te passen.

Daarmee staat Odysseus op een interessante plaats binnen de Griekse heldencultuur.

1.33 De tweede naam: Penelope

De vrouw van Odysseus heet:

Πηνελόπεια

De naam wordt meestal getranslitererd als:

Penelopeia

In het Nederlands:

Penelope

Zij wacht jarenlang op de terugkeer van Odysseus.

Maar het beeld van Penelope als uitsluitend passieve, wachtende echtgenote is te eenvoudig.

Zij is intelligent.

Zij gebruikt taal.

Zij manipuleert verwachtingen.

Zij stelt de vrijers uit.

Haar beroemde list met het weefwerk is een vorm van strategie.

Ook zij gebruikt dus een vorm van intelligentie.

Daarmee wordt de *Odyssee* niet alleen een verhaal over een man die naar huis reist.

Het is ook een verhaal over degenen die thuis zijn achtergebleven.

1.34 Telemachos

De zoon van Odysseus heet:

Τηλέμαχος

Telemachos

Zijn naam is verbonden met:

τῆλε

ver, op afstand

en:

μάχη

strijd

De precieze etymologische interpretatie van Griekse persoonsnamen vraagt altijd voorzichtigheid, maar de traditionele naamvorm wordt gewoonlijk met het idee van ‘verre strijd’ verbonden.

Telemachos is aan het begin van de *Odyssee* nog geen volwassen held.

Zijn vader is afwezig.

Zijn huis wordt bedreigd door de vrijers van Penelope.

Zijn ontwikkeling vormt daarom een tweede belangrijke verhaallijn.

De *Odyssee* gaat niet alleen over de terugkeer van Odysseus.

Zij gaat ook over het volwassen worden van Telemachos.

1.35 Ithaka

Het eiland van Odysseus heet:

Ἰθάκη

Ithaka

Het woord is voor de beginner interessant omdat het onmiddellijk laat zien dat een Griekse naam er anders uitziet dan de Nederlandse vorm.

Je zult in dit boek steeds drie vormen tegenkomen:

Grieks

transliteratie

Nederlands

Bijvoorbeeld:

Ὀδυσσεύς — Odysseus — Odysseus

Ἰθάκη — Ithakē — Ithaka

Πηνελόπεια — Pēnelopeia — Penelope

Dit systeem helpt je om langzaam onafhankelijk van de Nederlandse spelling te leren lezen.

1.36 De openingsregel opnieuw

We keren terug naar de eerste regel.

Ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα, πολύτροπον

We kennen nu een aantal letters.

We herkennen:

Μοῦσα

Dat betekent:

Muze

En we kunnen beginnen te herkennen:

πολύτροπον

als een vorm die met Odysseus verbonden is.

De eerste regel van de *Odyssee* is daardoor niet langer een onbegrijpelijke reeks symbolen.

Er beginnen woorden zichtbaar te worden.

Dat is precies de ontwikkeling die we in dit boek willen bereiken.

OEFENING 4

Herken de namen

Welke Griekse naam hoort bij welke figuur?

1.

Ὀδυσσεύς

- a. Telemachos
- b. Odysseus
- c. Achilles
- d. Poseidon

2.

Πηνελόπεια

- a. Athena
- b. Circe
- c. Penelope
- d. Helena

3.

Τηλέμαχος

- a. Telemachos
- b. Menelaos
- c. Nestor
- d. Agamemnon

1.37 De Muze

Het woord:

Μοῦσα

betekent:

Muze

In de Griekse traditie waren de Muzen goddelijke figuren die verbonden waren met kunst, muziek, poëzie en kennis.

Wanneer Homerus zijn epos begint met een oproep aan de Muze, presenteert hij de dichter niet eenvoudigweg als iemand die op eigen kracht een verhaal uitvindt.

De dichter staat binnen een traditie waarin inspiratie een goddelijke dimensie kan hebben.

Dat past bij de orale aard van de epische cultuur.

De dichter zingt.

De Muze inspireert.

Het publiek luistert.

Het verhaal wordt doorgegeven.

De tekst die wij tegenwoordig in een boek lezen, is daarmee het eindpunt van een veel oudere traditie van mondelinge voordracht.

1.38 Waarom is Homerus belangrijk voor een taalcursus?

Homerus is niet alleen belangrijk omdat de *Ilias* en *Odyssee* beroemde verhalen zijn.

De Homerische epen vormen een van de belangrijkste bronnen voor onze kennis van de Griekse epische taal en cultuur.

Maar ze zijn ook taalkundig bijzonder.

Homerisch Grieks bevat kenmerken uit verschillende dialectale tradities en historische perioden.

Het is bovendien sterk verbonden met de eisen van de epische versvorm.

Daarom kunnen studenten soms een vorm tegenkomen die zij niet onmiddellijk herkennen.

Dat is geen fout in het boek.

Het hoort bij Homerus.

Later leren we daarom een belangrijk onderscheid:

Klassiek Grieks

de grammaticale basis die we eerst systematisch leren.

Homerisch Grieks

de bijzondere taal van de epische traditie.

Deze twee vormen zijn nauw verwant, maar niet identiek.

1.39 Een belangrijke waarschuwing

Vanaf dit moment zul je soms twee verschillende uitspraaktradities tegenkomen.

Bijvoorbeeld:

χ

kan in een klassieke reconstructie worden weergegeven als een geaspireerde k-klank.

Maar in modern Grieks klinkt dezelfde letter anders.

Hetzelfde geldt voor verschillende klinkers en tweeklanken.

Daarom zullen we in dit boek steeds aangeven wanneer we spreken over:

Klassieke uitspraak

of:

moderne Griekse uitspraak

Voor het lezen van Homerus en Klassiek Grieks gebruiken we de historische uitspraak als uitgangspunt.

1.40 Het Griekse alfabet en de cultuurgeschiedenis

Het Griekse alfabet ontstond niet geïsoleerd.

De Griekse wereld stond in verbinding met andere samenlevingen van het oostelijke Middellandse Zeegebied.

Handelaren, zeelieden en gemeenschappen wisselden goederen, ideeën en schrifttradities uit.

Het Griekse alfabet ontwikkelde zich in deze bredere mediterrane wereld.

Dat is een belangrijk cultuurhistorisch inzicht.

Culturen ontstaan niet in volledige afzondering.

Zij worden gevormd door:

- contacten;
- migratie;
- handel;
- oorlog;
- imitatie;
- aanpassing;
- innovatie.

Het Griekse alfabet is daarvan een prachtig voorbeeld.

Een schrifttraditie werd overgenomen en aangepast aan de behoeften van een andere taal.

De Grieken voegden bovendien een systematische weergave van klinkers toe, waardoor het alfabet bijzonder geschikt werd voor het Grieks.

Het alfabet werd vervolgens een van de belangrijkste culturele instrumenten van de Griekse wereld.

1.41 Van alfabet naar literatuur

Het is verleidelijk om de ontwikkeling als volgt voor te stellen:

alfabet → boeken → literatuur

De historische werkelijkheid is ingewikkelder.

Schrift bestond naast mondelinge overdracht.

Een tekst kon worden geschreven én voorgedragen.

Een gedicht kon worden onthouden én opgeschreven.

Een inscriptie kon publiek zichtbaar zijn.

Een brief kon privé worden gelezen.

Een wet kon in steen worden vastgelegd.

De Griekse samenleving kende dus verschillende vormen van schriftgebruik.

De *Odyssee* behoort tot een traditie waarin mondelinge voordracht een zeer belangrijke rol speelde.

De student moet daarom leren om Homerus niet uitsluitend als ‘een schrijver’ te zien.

Homerus staat aan het begin van een literaire traditie die sterk verbonden is met **mondelinge poëzie**.

1.42 Eerste cultuurvraag

Denk hierover na:

Waarom zou een samenleving verhalen over helden, oorlogen en goden gedurende generaties mondeling blijven vertellen?

Probeer minstens drie redenen te bedenken.

Denk bijvoorbeeld aan:

- identiteit;
- opvoeding;
- religie;
- entertainment;
- herinnering;
- groepsvorming.

Schrijf vervolgens een kort antwoord van ongeveer 100 woorden.

1.43 Eerste woordenschatlijst

Je eerste Griekse woorden zijn:

Grieks	Betekenis
---------------	------------------

ἄνθρωπος	mens
βίος	leven
θεός	god
κόσμος	wereld, orde
μῦθος	verhaal, mythe
λόγος	woord, rede
χρόνος	tijd
σοφία	wijsheid
φιλοσοφία	filosofie
νόμος	wet, gewoonte
ψυχή	ziel, levensadem
Μοῦσα	Muze
Ὀδυσσεύς	Odysseus
Πηνελόπεια	Penelope
Τηλέμαχος	Telemachos
Ἰθάκη	Ithaka

Probeer deze woorden niet allemaal in één keer uit het hoofd te leren.

Leer ze in groepen.

Mensen

Ὀδυσσεύς

Πηνελόπεια

Τηλέμαχος

Cultuur

μῦθος

λόγος

σοφία

φιλοσοφία

Wereldbeeld

θεός

κόσμος

ψυχή

Tijd en samenleving

χρόνος

νόμος

βίος

1.44 Oefening — Grieks herkennen

Lees de volgende woorden hardop.

1. θεός
2. βίος
3. μῦθος
4. λόγος
5. σοφία
6. κόσμος
7. χρόνος
8. Ὀδυσσεύς
9. Πηνελόπεια
10. Ἰθάκη

Schrijf daarna naast ieder woord de Nederlandse betekenis.

1.45 Oefening — Nederlands naar Grieks

Welke Griekse woorden heb je geleerd voor:

1. god → _____
2. leven → _____
3. verhaal/mythe → _____
4. woord/rede → _____
5. wijsheid → _____
6. wereld/orde → _____
7. tijd → _____
8. Odysseus → _____

9. Penelope → _____

10. Ithaka → _____

1.46 Mini-quiz

Vraag 1

Hoeveel letters heeft het Griekse alfabet?

- A. 22
- B. 23
- C. 24
- D. 26

Vraag 2

Welke letter is omega?

- A. ο
- B. ω
- C. η
- D. υ

Vraag 3

Welke letter heeft de vorm ζ?

- A. alpha
- B. sigma
- C. rho
- D. xi

Vraag 4

Wat betekent θεός?

- A. mens
- B. koning
- C. god
- D. held

Vraag 5

Wat betekent σοφία?

- A. oorlog
- B. wijsheid
- C. zee
- D. huis

Vraag 6

Wie is Ὀδυσσεύς?

- A. Odysseus
- B. Achilles
- C. Telemachos
- D. Homerus

Vraag 7

Waarnaar verwijst **Μοῦσα**?

- A. een stad
- B. een schip
- C. een Muze
- D. een god

1.47 Uitdaging voor universitaire studenten

Studenten die deze cursus op universitair niveau volgen, krijgen naast de basisopdrachten een aanvullende cultuurhistorische opdracht.

Opdracht

De *Odyssee* begint niet met de naam Odysseus.

Ze begint met:

Ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα, πολύτροπον...

Onderzoek waarom Homerus ervoor kan hebben gekozen om eerst te spreken over:

ἄνδρα

‘de man’

en pas later over de identiteit van die man.

Bespreek daarbij:

1. de positie van de held binnen het epos;
2. de functie van de Muze;
3. de betekenis van het woord **πολύτροπος**;
4. het verschil tussen moderne en antieke ideeën over auteurschap;
5. de rol van orale traditie.

Schrijf een kort essay van ongeveer **500 woorden**.

1.48 Uitdaging voor middelbare scholieren

De held van het verhaal

Odysseus is een held.

Maar wat maakt iemand eigenlijk tot een held?

Vergelijk Odysseus met een moderne held uit bijvoorbeeld:

- een film;
- een roman;
- een game;
- een stripverhaal;
- een televisieserie.

Beantwoord:

1. Wat maakt jouw moderne figuur tot een held?
2. Welke eigenschappen heeft Odysseus?
3. Welke eigenschappen hebben zij gemeen?
4. Waarin verschillen zij?
5. Is Odysseus volgens moderne normen altijd een ‘goede’ held?

Schrijf ongeveer 250 woorden.

1.49 De eerste historische bron

De *Odyssee* is niet hetzelfde als een modern geschiedenisboek.

Dat onderscheid moeten we vanaf het begin maken.

Het epos vertelt een verhaal over een wereld van:

- helden;
- goden;
- monsters;
- reizen;
- oorlog;
- koningen;
- families.

Het is geen directe reportage van een historische reis van een werkelijk bestaande Odysseus.

Toch is de *Odyssee* voor cultuurhistorici buitengewoon waardevol.

Waarom?

Omdat een tekst ons iets kan vertellen over:

- waarden;
- normen;
- sociale verwachtingen;
- ideeën over eer;
- gastvrijheid;
- familie;
- gender;
- macht;
- religie;
- identiteit.

Een tekst hoeft dus niet letterlijk een historische gebeurtenis te beschrijven om historisch waardevol te zijn.

Hij kan ook laten zien:

hoe mensen dachten, wat zij belangrijk vonden en welke waarden zij aan hun wereld toeschreven.

Dat onderscheid zal gedurende de hele cursus belangrijk blijven.

1.50 Wat hebben we vandaag geleerd?

Na deze eerste les moet je:

Taal

- de 24 letters van het Griekse alfabet herkennen;
- hoofdletters en kleine letters onderscheiden;
- de basis-klankwaarde van de letters kennen;
- de twee vormen van sigma herkennen;
- korte en lange klinkers beginnen te onderscheiden;
- eenvoudige Griekse woorden lezen.

Woordenschat

Je kent onder andere:

θεός — god

βίος — leven

μῦθος — verhaal

λόγος — woord/rede

σοφία — wijsheid

κόσμος — wereld/orde

χρόνος — tijd

Ὀδυσσεύς — Odysseus

Πηνελόπεια — Penelope

Τηλέμαχος — Telemachos

Ἰθάκη — Ithaka

Μοῦσα — Muze

Cultuur

Je hebt kennisgemaakt met:

- Homerus;
- de *Odyssee*;
- de orale traditie;
- de Muzen;
- Odysseus;
- Penelope;
- Telemachos;

- Ithaka;
- de betekenis van mythos;
- het historische belang van het Griekse alfabet.

1.51 Eindtoets van Les 1

Deel A — Alfabet

Schrijf het Griekse alfabet volledig uit het hoofd.

Deel B — Herkenning

Geef de naam van:

α

δ

η

θ

λ

ξ

ρ

σ

υ

ω

Deel C — Lezen

Lees:

θεός

βίος

λόγος

σοφία

μῦθος

χρόνος

Ὀδυσσεύς

Deel D — Vertalen

Vertaal:

θεός

βίος

μῦθος

λόγος
σοφία
κόσμος

Deel E — Cultuurgeschiedenis

Beantwoord in ongeveer 150 woorden:

Waarom is de *Odyssee* meer dan alleen een avonturenverhaal?

Deel F — Homerus

Leg uit waarom de eerste woorden:

Ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα...

een goede introductie vormen tot het bestuderen van de Griekse taal en cultuur.

1.52 Antwoorden

Mini-quiz

1. C — 24
2. B — ω
3. B — sigma
4. C — god
5. B — wijsheid
6. A — Odysseus
7. C — een Muze

Oefening 4

1. Ὀδυσσεύς → Odysseus
 2. Πηνελόπεια → Penelope
 3. Τηλέμαχος → Telemachos
-

1.53 Een laatste blik op de reis

Je hebt vandaag het alfabet geleerd.

Dat lijkt misschien een bescheiden begin.

Maar kijk nog eenmaal naar de woorden waarmee we zijn begonnen:

Ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα, πολύτροπον...

Op dit moment kun je nog niet ieder woord grammaticaal verklaren.

Dat hoeft ook niet.

Je hebt iets anders bereikt.

Je kunt het schrift herkennen.

Je begint woorden te onderscheiden.

Je weet wie Odysseus is.

Je weet wie Penelope en Telemachos zijn.

Je weet wat een Muze is.

En je hebt ontdekt dat een taal niet losstaat van de samenleving waarin zij werd gebruikt.

Dat is het begin.

VOORUITBLIK — LES 2

Klinkers, tweeklanken, accenten en spiritus

In de volgende les gaan we een stap verder.

We leren hoe Griekse woorden daadwerkelijk worden uitgesproken en waarom je in een Griekse tekst tekens als deze tegenkomt:

ᾶ

ἔ

οῖ

αι

ει

οὖν

We behandelen:

- korte klinkers;
- lange klinkers;
- tweeklanken;
- acute;
- grave;
- circumflex;
- spiritus lenis;
- spiritus asper;
- lettergrepen;
- klemtoon.

En dan keren we terug naar onze held.

We zullen de naam:

Ὅδυσσεύς

voor het eerst volledig ontleden.

Daarna bekijken we opnieuw de opening:

Ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα, πολύτροπον...

en zullen we ontdekken dat er in deze ene regel al verrassend veel grammaticale informatie verborgen zit.

De reis is begonnen.

Volgende halte: Les 2 — Klinkers, tweeklanken, accenten en spiritus.

LES 2

KLINKERS, TWEEKLANKEN, ACCENTEN EN SPIRITUS

De eerste echte stappen naar het lezen van Homerus

Inleiding

In de vorige les hebben we het Griekse alfabet leren kennen. We hebben de vierentwintig letters bekeken, de naam Ὅδυσσεύς leren herkennen en kennisgemaakt met de eerste woorden uit de wereld van Homerus.

Daarmee hebben we de eerste drempel genomen.

Maar wie een Griekse tekst werkelijk wil lezen, ontdekt al snel dat de letters zelf slechts het begin zijn.

Een Griekse tekst bevat namelijk allerlei kleine tekens die voor de beginner aanvankelijk misschien onbeduidend lijken:

ᾶ

῔

οῖ

ει

οὖν

Waarom staat er soms een teken vóór een klinker?

Waarom staat er soms een streepje boven een letter?

Waarom hebben sommige klinkers een klein boogje?

En waarom ziet een woord als:

Ἄνδρα

er anders uit dan:

ανδρα?

Deze tekens zijn geen toevallige versiering.

Ze vertellen ons iets over de uitspraak, de klemtoon en de historische schrijftraditie van het Grieks.

In deze les leren we daarom vier belangrijke zaken:

1. **korte en lange klinkers;**
2. **tweeklanken;**
3. **accenten;**
4. **spiritus.**

Daarna keren we terug naar de eerste regel van de *Odyssee*.

We zullen ontdekken dat een zin die in de vorige les nog bijna ondoorgrondelijk leek, langzaam begint open te gaan.

2.1 De Griekse klinkers

Het Grieks kent zeven klinkertekens:

α ε η ι ο υ ω

Deze zeven letters vertegenwoordigen echter niet slechts zeven klanken.

Sommige klinkers kunnen kort of lang zijn.

Daarom moeten we onderscheid maken tussen:

Korte klinkers

ε

ο

en in bepaalde omstandigheden:

α, ι, υ

Lange klinkers

η

ω

en eveneens:

α, ι, υ

De situatie is dus iets ingewikkelder dan een eenvoudige tabel.

Voor beginners is vooral belangrijk dat ε en ο altijd kort zijn, terwijl η en ω altijd lang zijn.

2.2 Korte en lange klinkers

Een klinker kan in het Grieks een bepaalde tijdsduur hebben.

Vergelijk:

ε

met:

η

en:

ο

met:

ω

De eerste vormen zijn korter.

De tweede vormen zijn langer.

Dit is niet hetzelfde als het Nederlandse onderscheid tussen bijvoorbeeld een korte en lange spelling.

In het Oudgrieks is klinkerlengte een **fonologisch en grammaticaal betekenisvol onderscheid**.

Daarom moet je leren om klinkerlengte serieus te nemen.

2.3 Epsilon en eta

Het eerste paar:

ε — η

ε = korte e

η = lange e

De namen helpen ons:

epsilon = kleine/eenvoudige e

eta = lange e

De student moet deze twee letters vanaf het begin duidelijk uit elkaar houden.

2.4 Omikron en omega

Het tweede paar:

ο — ω

ο = korte o

ω = lange o

Ook hier is de naam van omega behulpzaam:

omega

betekent letterlijk:

grote o

Omikron:

kleine o

2.5 Alpha, iota en upsilon

De situatie met:

α

ι

υ

is ingewikkelder.

Deze letters kunnen zowel kort als lang voorkomen.

De spelling zelf vertelt ons niet altijd zonder meer hoe lang de klinker is.

Daarvoor moeten we grammatica, woordenschat en woordenboekinformatie gebruiken.

Dit is een van de redenen waarom het leren van Oudgrieks geleidelijk moet gebeuren.

Je hoeft niet op dag één iedere uitzondering te kennen.

Je moet eerst een systeem opbouwen.

OEFENING 1

Kort of lang?

Geef aan welke klinkers altijd kort en welke altijd lang zijn.

1. ε

kort / lang

2. η

kort / lang

3. ο

kort / lang

4. ω

kort / lang

5. α

kort / lang / beide mogelijk

6. ι

kort / lang / beide mogelijk

7. υ

kort / lang / beide mogelijk

2.6 Wat is een tweeklank?

Een **tweeklank** ontstaat wanneer twee klinkers samen één klankeenheid vormen.

Het Oudgrieks kent verschillende belangrijke tweeklanken.

Voor beginners zijn vooral deze van belang:

αι

ει

οι

υι

αυ

ευ

ου

Daarnaast bestaan er vormen met lange klinkers:

αα

ηη

ωω

Deze laatste groep noemen we **iota subscriptum**, of eenvoudiger: een iota die onder de klinker geschreven wordt.

Daar komen we later uitgebreider op terug.

2.7 αι

De tweeklank:

αι

wordt in het Klassiek Grieks ongeveer uitgesproken als een samengestelde klinker die in de richting van **ai** gaat.

Bijvoorbeeld:

αι

De precieze uitspraak moeten we onderscheiden van de moderne Griekse uitspraak.

Dat onderscheid zal in deze cursus regelmatig terugkomen.

2.8 ει

ει

is een belangrijke tweeklank.

De uitspraak en historische ontwikkeling zijn complexer dan een eenvoudige ‘ei’ uit het Nederlands.

Voor beginners kunnen we voorlopig een klassieke benadering gebruiken die ongeveer richting **ei** gaat.

Later zullen we zien dat **ει** in verschillende woorden ook een historische lange klinker kan vertegenwoordigen.

Dat lijkt misschien verwarrend.

Maar het is juist een belangrijk inzicht:

De spelling van een taal bewaart soms oudere uitspraakverschillen die later zijn verdwenen.

2.9 οι

οι

wordt in een historische Klassiek-Griekse uitspraak ongeveer als een samengestelde **oi**-klank gerealiseerd.

Een bekend woord:

οἶκος

Dit betekent:

huis

Het woord **οἶκος** is bijzonder belangrijk.

Niet alleen omdat het een veelvoorkomend Grieks woord is, maar omdat het begrip **οἶκος** veel meer omvat dan het moderne Nederlandse woord ‘huis’.

De οἶκος omvatte het huishouden, het gezin, bezit en de economische basis van een familie.
In de *Odyssee* is de οἶκος van Odysseus van fundamenteel belang.
Odysseus wil niet alleen terug naar een geografische plaats.
Hij wil terug naar zijn οἶκος.

ODYSSEE-VENSTER 1

Thuiskomen betekent meer dan een eiland bereiken

Wanneer wij tegenwoordig zeggen:

‘Odysseus wil naar huis.’

denken we misschien vooral aan een geografische bestemming.

Maar voor de Griekse wereld is het begrip οἶκος veel rijker.

De οἶκος omvat:

- familie;
- huishouden;
- bezit;
- land;
- sociale positie;
- economische middelen;
- continuïteit tussen generaties.

De terugkeer van Odysseus naar Ithaka is daarom niet alleen een reis over zee.

Het is een poging om zijn οἶκος te herstellen.

Tijdens zijn afwezigheid hebben de vrijers zijn huis binnengedrongen.

Zij eten zijn voedsel.

Zij gebruiken zijn rijkdom.

Zij eisen de hand van Penelope.

Zij bedreigen daarmee de sociale orde van zijn huishouden.

De *Odyssee* gaat daarom ook over het herstel van de οἶκος.

Dit begrip zullen we later in een afzonderlijke les uitgebreid behandelen.

2.10 αυ

De combinatie:

αυ

is een andere belangrijke tweeklank.

In een historische uitspraak komt deze ongeveer overeen met **au**.

Een voorbeeld:

αὐτός

Dit woord betekent onder andere:

zelf
dezelfde
hij

Het woord zal later zeer belangrijk worden in de grammatica.

2.11 ευ

ευ

is een tweeklank die ongeveer als **eu** wordt weergegeven.

Een beroemd Grieks woord:

εὐτυχία

betekent:

geluk, voorspoed

Het eerste deel:

εὖ-

betekent vaak iets als:

goed

Dat element komt in veel Griekse samenstellingen voor.

2.12 ου

ου

is bijzonder belangrijk.

In het Klassiek Grieks vertegenwoordigt **ου** een lange **oe-achtige** klank.

Voor Nederlandse studenten is dat redelijk gemakkelijk te onthouden:

ου ≈ oe

Een voorbeeld:

οὐ

Dit betekent:

niet

Dat kleine woordje zullen we later voortdurend tegenkomen.

Het is een van de belangrijkste ontkenningen in het Grieks.

2.13 Tweeklanken herkennen

Kijk naar de volgende woorden:

οἶκος

αὐτός

εὐτυχία

οὐ

Probeer de tweeklank te herkennen.

Oefening 2

Welke tweeklank staat in elk woord?

1. οἶκος → _____
2. αὐτός → _____
3. εὐτυχία → _____
4. οὐ → _____

2.14 De Griekse accenten

Nu komen we bij een van de kenmerken die een Griekse tekst voor beginners zo herkenbaar maken.

Bekijk:

λόγος

σοφία

θεός

πολύτροπος

Je ziet kleine tekens boven de klinkers.

Het Oudgrieks kent traditioneel drie accenttekens:

Acute

´

Grave

`

Circumflex

^

In Griekse letters zien we bijvoorbeeld:

ᾶ

ᾷ

Ᾱ

Deze tekens zijn onderdeel van de polytonische spelling die in de bestudering van het Oudgrieks wordt gebruikt.

2.15 De acute accent

De acute heet in het Grieks:

ὀξεῖα

De acute ziet eruit als:

,

Bijvoorbeeld:

ᾶ

of:

ὁ

In de historische uitspraak markeert de acute oorspronkelijk een bepaalde vorm van toonhoogteaccent.

Dit is belangrijk.

Het Griekse accent was in de Klassieke periode niet simpelweg hetzelfde als het Nederlandse klemtoonaccent.

Het Griekse accent was oorspronkelijk verbonden met **toonhoogte**.

Dat betekent dat de stem tijdens de uitspraak van de beklemtoonde lettergreep van toonhoogte veranderde.

Voor moderne studenten is dit een belangrijk verschil.

Wij zijn gewend om klemtoon vooral als nadruk of intensiteit te ervaren.

Het Klassieke Grieks kende oorspronkelijk een **muzikaal accent**.

2.16 Het muzikale accent

Het woord 'accent' kan misleidend zijn.

In veel moderne talen betekent accent vooral:

een lettergreep harder of sterker uitspreken.

In het Oudgrieks was de situatie oorspronkelijk anders.

De toonhoogte van de stem speelde een belangrijke rol.

Daarom spreken we vaak van een:

pitch accent

of:

toonhoogteaccent

Voor de beginnende student is het niet nodig om het oude Griekse accent volledig te reconstrueren.

Maar het is belangrijk om te weten dat de tekens een historische achtergrond hebben.

2.17 De grave

De grave:

,

ziet eruit als:

ᾶ

In de traditionele schrijfgeregels kan een acute op een bepaalde positie in een woord veranderen in een grave.

Voor de beginner is het belangrijkste:

De grave is geen willekeurig alternatief voor de acute.

Hij heeft een specifieke grammaticale en orthografische functie.

Voorlopig herkennen we hem vooral visueel.

2.18 De circumflex

De circumflex ziet eruit als:

ῶ

of:

ῷ

De Griekse naam:

περισπωμένη

verwijst naar een accent dat historisch met een toonbeweging samenhangt.

De circumflex komt alleen voor op lange klinkers of bepaalde lange tweeklanken.

Dat is belangrijk.

Je zult bijvoorbeeld geen circumflex op een korte **ε** aantreffen.

OEFENING 3

Herken het accent

Welke accentvorm zie je?

1. ᾱ → acute / grave / circumflex
2. ᾶ → acute / grave / circumflex
3. ῶ → acute / grave / circumflex
4. ῷ → acute / grave / circumflex
5. ῶ → acute / grave / circumflex

2.19 Waarom staan accenten op klinkers?

Een accent hoort bij een **klinker** of tweeklank.

Bij een tweeklank staat het accent normaal gesproken op de tweede klinker:

αι

Bijvoorbeeld:

αῖ

Het accent wordt grafisch op de tweede klinker geplaatst.

Dat is belangrijk wanneer je woorden leert schrijven.

2.20 De spiritus

Nu komen we bij een van de meest karakteristieke kenmerken van het Oudgrieks.

Wanneer een woord met een klinker of rho begint, kan er een klein teken staan:

ᾱ

ᾱ

of:

ᾱ

Deze tekens heten:

spiritus

Er zijn twee soorten.

Spiritus lenis

,

Spiritus asper

,

In Unicode en gedrukte Griekse teksten verschijnen ze als:

ᾱ

en:

ᾱ

2.21 Spiritus lenis

De **spiritus lenis** betekent dat er geen h-klank wordt uitgesproken.

Bijvoorbeeld:

ᾱ

begint zonder h.

Een bekend woord:

ἄνθρωπος

betekent:

man

De eerste lettergreep begint dus zonder h-klank.

2.22 Spiritus asper

De **spiritus asper** geeft aan dat er een **h-klank** wordt uitgesproken.

Bijvoorbeeld:

ἥρως

betekent:

held

De begin-klank bevat een h.

Dat verschil is belangrijk.

Vergelijk:

ἦ

en:

ἄ

De eerste heeft geen h.

De tweede wel.

2.23 Waarom hebben Griekse woorden een spiritus?

De spiritus is verbonden met een historisch kenmerk van de Griekse taal.

Woorden die met een klinker beginnen, konden oorspronkelijk een begin-h hebben.

In de loop van de ontwikkeling van het Grieks verdween die klank in veel dialecten.

Maar de spelling bleef hem aangeven.

Dat is een prachtig voorbeeld van een algemeen taalkundig verschijnsel:

spelling kan oudere uitspraak bewaren.

De geschreven taal kan dus een soort historisch geheugen zijn.

2.24 De naam Ὀδυσσεύς

Nu kunnen we terugkeren naar onze held.

We zagen:

Ὀδυσσεύς

Let op het eerste teken:

Ὀ

Hier staat een **spiritus lenis**.

Dat betekent dat we geen h-klank aan het begin toevoegen.

Dus niet:

Hodysseus

maar:

Odysseus

De spiritus vertelt ons:

geen h-klank.

2.25 De naam Ἔκτωρ

Vergelijk dit met:

Ἑκτωρ

Dit is:

Hektor

Hier staat een spiritus asper:

Ἑ

Daarom begint de naam met een h-klank.

We krijgen dus:

Ὀδυσσεύς

tegenover:

Ἑκτωρ

De ene begint zonder h.

De andere met h.

ODYSSEE-VENSTER 2

Odysseus en Hektor

Hoewel Hektor vooral bekend is uit de *Ilias*, is hij belangrijk voor het begrijpen van de wereld waarin de *Odyssee* zich afspeelt.

Hektor is de grote Trojaanse tegenstander van de Grieken en de zoon van koning Priamos.

Odysseus en Hektor vertegenwoordigen twee verschillende vormen van heldendom.

Hektor staat sterk voor:

- plicht;
- familie;
- stad;
- verdediging;
- eer.

Odysseus wordt in de epische traditie sterker verbonden met:

- intelligentie;
- strategie;
- taal;
- list;
- aanpassingsvermogen.

De twee figuren laten daarmee zien dat de Griekse heldencultuur niet één enkel ideaal kende.

Er bestonden verschillende vormen van uitmuntendheid.

Dat begrip noemen de Grieken:

ἀρετή

Dat woord zullen we later uitgebreid bestuderen.

2.26 Spiritus en rho

Ook woorden die met ϱ beginnen kunnen een spiritus krijgen.

Een begin-rho wordt traditioneel met de spiritus asper geschreven.

Bijvoorbeeld:

ῥ

Dat betekent dat er historisch een h-achtige kwaliteit mee verbonden was.

Voorlopig hoeft je alleen te onthouden:

Begin-rho → let op de spiritus.

De details komen later.

2.27 Accenten en spiritus samen

Nu kunnen we woorden tegenkomen waarin zowel een spiritus als een accent aanwezig is.

Bijvoorbeeld:

ἄνδρα

Hier zien we:

- spiritus;
- acute accent.

De eerste letter:

ἄ

heeft dus twee tekens.

Dat is precies het woord waarmee de *Odyssee* begint.

2.28 De eerste regel van de Odyssee opnieuw

We bekijken hem nu opnieuw:

Ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα, πολύτροπον

We kunnen inmiddels veel meer zien.

Ἄνδρα

We herkennen:

Ἄ

een begin-alpha met spiritus en acute.

μοι

Een eenvoudige vorm met de tweeklank:

οι

ἔννεπε

We zien een begin-epsilon met spiritus en accent.

Μοῦσα

Hier zien we:

οῦ

een omega? Nee.

Dit is belangrijk.

οῦ bestaat uit omikron + upsilon en vormt een tweeklank.

Het accent is een circumflex.

πολύτροπον

Hier staat een acute op:

ὸ

2.29 Waarom is **Μοῦσα** zo interessant?

Het woord:

Μοῦσα

heeft:

ου

en een circumflex.

De circumflex staat op de tweede component van de tweeklank.

De vorm is:

οῦ

De student moet dus leren kijken naar het geheel.

Niet:

ο + losse tekens + υ

maar:

ου als één klankeenheid.

Dit is een van de redenen waarom het leren van Grieks aanvankelijk langzaam kan lijken.

Je leert niet alleen letters.

Je leert hoe letters zich tot grotere eenheden organiseren.

2.30 Lettergreep en woord

Een woord bestaat uit lettergrepen.

Bijvoorbeeld:

σο-φί-α

σοφία

heeft drie lettergrepen.

φι-λο-σο-φι-α

φιλοσοφία

heeft vijf lettergrepen.

Het leren herkennen van lettergrepen is belangrijk voor:

- uitspraak;
- accent;
- grammatica;
- poëzie.

Voor al bij Homerus wordt dit later essentieel.

Waarom?

Omdat de *Ilias* en *Odyssee* in **hexameters** zijn geschreven.

De vorm van de lettergrepen bepaalt mede het ritme.

2.31 Homerus en de hexameter

De verzen van Homerus zijn geschreven in de zogenaamde:

dactylische hexameter

Het woord betekent:

zes metrische eenheden

Een volledige bespreking van de hexameter komt veel later.

Maar het is belangrijk om nu al te weten dat de *Odyssee* niet zomaar proza is.

Het is poëzie.

Dat heeft gevolgen voor de taal.

Homerus gebruikt vormen die passen bij:

- het metrum;
- de traditionele epische taal;
- vaste formules;
- mondelinge voordracht.

Daarom kan een Homerische regel soms grammaticaal anders lijken dan een moderne prozazin.

2.32 Een beroemde formule

Een van de beroemde aanduidingen van Odysseus is:

πολύτροπος

De betekenis is niet eenvoudig in één Nederlands woord te vangen.

Het woord bestaat uit:

πολύ-

veel

en:

-τροπος

verbonden met een wortel die betrekking heeft op draaien, wenden of manier.

Daarom kan het woord verschillende nuances oproepen:

- veelomzwervend;
- veelzijdig;
- vindingrijk;
- listig;
- iemand van vele wegen.

Het is een typisch voorbeeld van een epitheton dat niet alleen een naam beschrijft, maar een karakter neerzet.

2.33 Epitheta

In Homerische poëzie worden personages vaak vergezeld door vaste of halfvaste beschrijvingen.

Bijvoorbeeld:

πολύτροπος Ὀδυσσεύς

de veelomzwervende / veelzijdige Odysseus

Andere helden krijgen eveneens vaste kwalificaties.

Deze formuleringen zijn niet zomaar versieringen.

Ze maken deel uit van de epische verteltechniek.

Een dichter die in een mondelinge traditie lange verzen moet voordragen, heeft baat bij vertrouwde formuleringen die zowel betekenisvol als metrisch bruikbaar zijn.

Dat brengt ons bij een van de fundamentele eigenschappen van de Homerische poëzie:

formule en improvisatie kunnen samen bestaan.

Dit onderwerp zullen we later uitvoerig behandelen.

OEFENING 4

Accent en spiritus herkennen

Geef voor iedere vorm aan:

1. welke spiritus aanwezig is;
2. welk accent aanwezig is.

1. ᾶ

Spiritus: _____

Accent: _____

2. ᾱ

Spiritus: _____

Accent: _____

3. ξ

Spiritus: _____

Accent: _____

4. ῥ

Spiritus: _____

Accent: _____

5. ω

Spiritus: _____

Accent: _____

2.34 De eerste ontleding van ἄνδρα

We gaan nu één woord uit de openingsregel bekijken:

ἄνδρα

Voorlopig kunnen we het lezen als:

man

Maar waarom eindigt het niet op de vorm die we in een woordenboek verwachten?

Het woordenboek zal later bijvoorbeeld geven:

ἄνθρωπος

man

Maar Homerus schrijft:

ἄνδρα

Dat is een andere vorm.

Dit is onze eerste echte kennismaking met **naamvallen**.

De vorm **ἄνδρα** is de **accusativus** van:

ἄνθρωπος

Dat klinkt misschien ingewikkeld.

Maar dit is precies waarom we grammatica leren.

Een Grieks zelfstandig naamwoord verandert van vorm afhankelijk van zijn functie in de zin.

In het Nederlands gebeurt dat veel minder.

2.35 Wat is een naamval?

Een **naamval** geeft aan welke grammaticale functie een zelfstandig naamwoord heeft.

In het Oudgrieks zijn de belangrijkste naamvallen:

Nominativus

meestal het onderwerp.

Genitivus

vaak bezit of relatie.

Dativus

vaak ontvanger, belanghebbende of middel.

Accusativus

vaak het lijdend voorwerp.

Vocativus

de aanspreekvorm.

We gaan deze naamvallen later systematisch leren.

Maar vandaag zien we al waarom grammatica noodzakelijk is.

De woorden:

ἀνὴρ

en:

ἄνδρα

hebben dezelfde basisbetekenis:

man

maar ze hebben verschillende grammaticale functies.

2.36 De eerste zin analyseren

Kijk opnieuw:

Ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα, πολύτροπον

We kunnen nu al enkele elementen herkennen.

Ἄνδρα

de man

accusativus.

μοι

mij / voor mij

een vorm van het persoonlijk voornaamwoord.

ἔννεπε

vertel

een werkwoord.

Μοῦσα

Muze

aangesproken vorm.

πολύτροπον

veelomzwerwend / veelzijdig

een bijvoeglijke bepaling bij ἄνδρα.

We zijn nog lang niet klaar met de grammaticale analyse.

Maar we kunnen al zien hoe de zin werkt.

2.37 De voorlopige vertaling

Een zeer letterlijke benadering:

‘Vertel mij, Muze, over de veelomzwervende man...’

Een vloeiendere Nederlandse vertaling:

‘Vertel mij, Muze, over de man van vele wegen...’

De precieze vertaling is een kwestie van interpretatie.

Dat is belangrijk.

Vertalen is niet simpelweg:

Grieks woord → Nederlands woord

Een vertaler moet ook rekening houden met:

- context;
- grammatica;
- stijl;
- beeldspraak;
- historische betekenis;
- metrum;
- literaire traditie.

Daarom kunnen meerdere vertalingen verantwoord zijn.

ODYSSEE-VENSTER 3

Wat bedoelt Homerus met ‘de man van vele wegen’?

Het eerste woord van de *Odyssee* dat inhoudelijk naar Odysseus verwijst, is ἄνδρα:
man

Homerus noemt hem aanvankelijk dus niet:

koning

of:

krijger

of:

held.

Hij noemt hem:

man

Daarna volgt:

πολύτροπον

De man wordt dus gedefinieerd door zijn ervaring en zijn veelzijdigheid.

Hij heeft vele wegen afgelegd.

Maar het woord kan ook suggereren dat hij vele manieren kent om met problemen om te gaan.

Dat past bij het centrale karakter van Odysseus.

Achilles is beroemd om zijn kracht en snelheid.

Odysseus om zijn verstand.

In de *Odyssee* is dat onderscheid van fundamenteel belang.

2.38 Vraag voor de student

Wat maakt volgens jou een held tot een held?

Kies één van de volgende mogelijkheden en verdedig je keuze:

A. Kracht

B. Moed

C. Intelligentie

D. Loyaliteit

E. Doorzettingsvermogen

Daarna:

Welke van deze eigenschappen past het beste bij Odysseus?

Schrijf ongeveer 150 woorden.

2.39 De rol van de Muze

Waarom begint Homerus met een oproep aan de Muze?

Omdat poëzie in de Griekse traditie niet uitsluitend als persoonlijke creatie van een auteur werd opgevat.

De dichter maakt deel uit van een traditie.

De Muze vertegenwoordigt inspiratie.

Daarom is:

Μοῦσα

niet slechts een personage.

Het woord verwijst naar de culturele autoriteit achter het zingen van het epos.

De dichter vraagt als het ware:

Vertel mij het verhaal, zodat ik het kan vertellen.

Dat is een fascinerende visie op auteurschap.

2.40 Woordenschat van Les 2

Grieks	Betekenis
οἶκος	huis, huishouden
αὐτός	zelf, dezelfde, hij
εὐτυχία	geluk, voorspoed
οὐ	niet
ἄνδρα	man, persoon
ἄνθρω	man
Μοῦσα	Muze
πολύτροπος	veelomzwerwend, veelzijdig
ἀρετή	voortreffelijkheid, deugd
μῆτις	intelligentie, vindingrijkheid

2.41 Nieuwe grammaticale begrippen

Je hebt in deze les voor het eerst kennisgemaakt met:

klinkerlengte

tweeklank

accent

spiritus

lettergreep

naamval

accusativus

nominativus

vocativus

epitheton

hexameter

Je hoeft ze nog niet allemaal volledig te beheersen.

Het doel is dat deze begrippen vanaf nu vertrouwd worden.

2.42 Oefening — herken de tweeklank

Onderstreep de tweeklank in ieder woord.

1. οἶκος
2. αὐτός

3. εὐτυχία
4. οὐ
5. Μοῦσα

2.43 Oefening — herken de spiritus

Geef aan of de beginletter een spiritus lenis of asper heeft.

1. Ὀδυσσεύς
2. Ἑκτωρ
3. ἀνὴρ
4. ἦρως
5. ἄνδρα

2.44 Oefening — herkennen van grammaticale vormen

Welke twee woorden hebben dezelfde basisbetekenis?

ἀνὴρ

ἄνδρα

θεός

οἶκος

Leg uit waarom ἀνὴρ en ἄνδρα verschillende vormen zijn.

2.45 Middelbare-schoolopdracht

Maak je eigen Homerische held

Bedenk een moderne held.

Geef hem of haar:

1. een naam;
2. een speciale eigenschap;
3. een epitheton;
4. een doel;
5. een tegenstander.

Voorbeeld:

Lena, de onvermoeibare

of:

Max, de veeldenkende

Leg vervolgens uit waarom Homerus volgens jou zulke beschrijvende namen gebruikte.

2.46 Universitaire opdracht

De vertaling van πολύτροπος

Het woord **πολύτροπος** wordt op verschillende manieren vertaald.

Vergelijk bijvoorbeeld:

veelomzwerend

veelzijdig

listig

van vele wegen

Bespreek welke betekenis volgens jou het beste past bij Odysseus.

Maak onderscheid tussen:

1. letterlijke betekenis;
2. contextuele betekenis;
3. karakterisering;
4. literaire functie.

Schrijf ongeveer 500 woorden.

2.47 Cultuurhistorisch intermezzo

Het Griekse begrip ἀρετή

Een belangrijk woord dat we vandaag hebben genoemd is:

ἀρετή

Dit wordt vaak vertaald als:

deugd

Maar ook:

voortreffelijkheid

is mogelijk.

Dat verschil is belangrijk.

Het moderne woord ‘deugd’ kan een sterk morele betekenis hebben.

Het Griekse begrip **ἀρετή** kan breder verwijzen naar het uitblinken in datgene waarin iemand goed hoort te zijn.

Voor een krijger kan dat moed zijn.

Voor een bestuurder wijsheid.

Voor een ambachtsman vakmanschap.

Voor een held kan het betekenen dat hij uitblinkt in de eigenschappen die binnen zijn cultuur als bewonderenswaardig gelden.

Odysseus bezit dus een bepaalde vorm van **ἀρετή**.

Maar die is anders dan de **ἀρετή** van Achilles.

Daarmee komen we bij een fundamentele vraag:

Wat maakt een mens voortreffelijk?

De Grieken gaven daarop verschillende antwoorden.

De *Odyssee* is een van de teksten waarin die vraag zichtbaar wordt.

2.48 De taal van identiteit

Een van de diepste thema's van de *Odyssee* is identiteit.

Odysseus is soms:

koning

soms:

krijger

soms:

echtgenoot

soms:

vader

soms:

vreemdeling

soms:

bedelaar

soms:

verhalenverteller

soms:

leugenaar

soms:

held

Zijn identiteit verandert afhankelijk van de situatie.

Dat maakt de *Odyssee* bijzonder geschikt voor taalonderwijs.

Want ook grammatica verandert.

Een zelfstandig naamwoord heeft verschillende vormen.

Een werkwoord heeft verschillende tijden.

Een voornaamwoord verandert afhankelijk van zijn functie.

De vorm verandert, maar er blijft een onderliggende identiteit bestaan.

Op die manier is grammatica zelf een kleine oefening in perspectief.

2.49 Eerste leesmoment

Probeer nu zonder hulp deze regel te lezen:

Ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα, πολύτροπον

Neem de tijd.

Lees eerst langzaam.

Kijk naar:

- de spiritus;
- de accenten;
- de tweeklanken;
- de lettergrepen.

Probeer daarna de woorden te herkennen:

Ἄνδρα

μοι

ἔννεπε

Μοῦσα

πολύτροπον

Je hoeft nog niet ieder grammaticaal detail te begrijpen.

Je bent aan het leren **lezen**.

2.50 Vertaalproef

Geef een voorlopige vertaling van:

Ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα, πολύτροπον

Gebruik maximaal één zin.

Een goede eerste vertaling kan bijvoorbeeld zijn:

‘Vertel mij, Muze, over de veelomzwervende man.’

Maar probeer ook zelf een vertaling.

2.51 Wat hebben we geleerd?

Na Les 2 moet je:

- de zeven Griekse klinkers herkennen;
- korte en lange klinkers onderscheiden;
- weten dat ε en ο kort zijn;
- weten dat η en ω lang zijn;
- de belangrijkste tweeklanken herkennen;
- weten wat een acute is;
- weten wat een grave is;
- weten wat een circumflex is;
- een spiritus lenis herkennen;

- een spiritus asper herkennen;
- begrijpen waarom spiritus historisch belangrijk zijn;
- de naam Ὀδυσσεύς correct herkennen;
- de basis van Ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα, πολύτροπον begrijpen;
- een eerste kennismaking hebben gehad met naamvallen;
- begrijpen waarom Homerische taal afwijkt van later Klassiek Grieks;
- begrijpen wat een epitheton is;
- weten dat de *Odyssee* in hexameters is geschreven;
- het begrip ὄϊος herkennen;
- het begrip ἀρετή herkennen.

2.52 Zelftoets

Deel A — Klinkers

Welke zijn altijd kort?

1. ε
2. ο

Welke zijn altijd lang?

3. η
4. ω

Welke kunnen kort of lang zijn?

5. α
6. ι
7. υ

Deel B — Tweeklanken

Identificeer:

αι

ει

οι

αυ

ευ

ου

Deel C — Accenten

Identificeer:

ᾶ

ᾶ

ᾱ

Deel D — Spiritus

Welke heeft een spiritus lenis?

’Ο

of:

’Ε

Welke heeft een spiritus asper?

’Ο

of:

’Ε

Deel E — Odyssee

Vertaal:

Μοῦσα

’Οδυσσεύς

οἶκος

ἄνδρα

πολύτροπον

2.53 Antwoorden

Oefening 1

1. ε → kort
2. η → lang
3. ο → kort
4. ω → lang
5. α → beide mogelijk
6. ι → beide mogelijk
7. υ → beide mogelijk

Oefening 2

1. οἶκος → οἱ
2. αὐτός → αὐ
3. εὐτυχία → εὐ
4. οὐ → οὐ
5. Μοῦσα → οὐ

Oefening 3

1. $\acute{\alpha}$ → acute
2. $\grave{\alpha}$ → grave
3. $\tilde{\alpha}$ → circumflex
4. $\acute{\omega}$ → acute
5. $\tilde{\omega}$ → circumflex

Oefening 4

1. $\check{\alpha}$ → spiritus lenis + acute
2. $\acute{\alpha}$ → spiritus asper, zonder afzonderlijk accent
3. $\check{\epsilon}$ → spiritus lenis + acute
4. $\check{\eta}$ → spiritus lenis + circumflex
5. $\check{\omega}$ → spiritus lenis + circumflex

2.54 Een laatste blik op Odysseus

We begonnen deze les met een verzameling kleine tekens.

Nu kunnen we:

ἄνδρα

herkennen.

We weten dat:

ἄνδρα

een vorm van:

ἀνὴρ

is.

We herkennen:

Μοῦσα

als de Muze.

We weten dat:

πολύτροπον

met Odysseus verbonden is.

En we beginnen te begrijpen waarom Homerus niet simpelweg schrijft:

‘Odysseus was een man.’

De dichter doet iets veel subtielers.

Hij vraagt de Muze om te vertellen over:

de man van vele wegen.

Daarmee is Odysseus nog vóór zijn naam genoemd wordt al gekarakteriseerd.

De lezer hoort eerst wat voor soort mens hij is.

Pas daarna wordt de identiteit volledig ingevuld.

Dit is een eerste voorbeeld van iets wat we gedurende de hele cursus zullen leren:

Griekse grammatica is nooit volledig los te maken van betekenis.

Een naamval vertelt niet alleen welke vorm een woord heeft.

Hij vertelt wat het woord in de zin doet.

Een accent is niet alleen een klein teken.

Het behoort tot de geschiedenis van de uitspraak.

Een epitheton is niet slechts een bijvoeglijk naamwoord.

Het draagt een karakterisering. En een woord als οἶκος betekent niet alleen 'huis'. Het opent een wereld van familie, bezit, sociale orde en identiteit.

VOORUITBLIK — LES 3

HOMERUS EN DE WERELD VAN DE EPISCHE DICHTER

In de volgende les zetten we de grammatica even op de achtergrond en stappen we de wereld van Homerus binnen.

We behandelen:

- wie Homerus mogelijk was;
- de Homerische kwestie;
- mondelinge traditie;
- de aoidos;
- de rhapsode;
- de Muzen;
- orale compositie;
- vaste epische formules;
- de rol van geheugen;
- de historische wereld achter de epen;
- Myceens Griekenland;
- Troje;
- de Griekse donkere eeuwen;
- de opkomst van het alfabet;
- de wereld waarin de *Ilias* en *Odyssee* ontstonden.

Daarna keren we terug naar de taal.

We nemen het woord:

Ὀδυσσεύς

en leren hoe Griekse woorden in een woordenboek worden opgezocht.

Vervolgens maken we kennis met het eerste echte grammaticale systeem:

het zelfstandig naamwoord en de vijf naamvallen.

En dan begint de student niet alleen Griekse woorden te herkennen, maar ze ook **grammaticaal te begrijpen.**

De reis naar Ithaka gaat verder.

LES 3

HOMERUS EN DE WERELD VAN DE EPISCHE DICHTER

De dichter achter de *Ilias* en de *Odyssee*

Inleiding

Je hebt inmiddels de eerste stappen in het Oudgrieks gezet.

Je kent het alfabet.

Je kunt eenvoudige Griekse woorden herkennen.

Je weet wat een klinker en een tweeklank zijn.

Je hebt kennisgemaakt met accenten en spiritus.

En je hebt voor het eerst gekeken naar de openingswoorden van de *Odyssee*:

Ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα, πολύτροπον...

Misschien begint het Griekse schrift inmiddels al iets vertrouwder te worden.

Maar wie de taal van Homerus wil leren, moet ook begrijpen **wie Homerus was en in welke culturele wereld zijn poëzie ontstond**.

Daarom zetten we in deze les de grammatica even opzij.

We reizen naar de wereld van de epische dichter.

Wie was Homerus?

Was hij één persoon?

Wanneer leefde hij?

Waar woonde hij?

Schreef hij zijn gedichten zelf op?

Of behoorden de *Ilias* en de *Odyssee* tot een veel oudere mondelinge traditie?

En hoe kon een dichter duizenden verzen onthouden?

Deze vragen behoren tot de beroemdste problemen van de klassieke oudheid.

Sommige antwoorden kennen we redelijk goed.

Andere blijven onzeker.

En juist die onzekerheid maakt Homerus fascinerend.

3.1 Wie was Homerus?

Wanneer wij spreken over **Homerus**, denken we meestal aan één dichter.

Traditioneel wordt hij beschouwd als de auteur van twee grote Griekse epen:

de *Ilias*

en

de *Odyssee*.

De *Ilias* vertelt over een beslissende fase van de oorlog rond Troje.

De *Odyssee* vertelt over de lange terugreis van Odysseus na die oorlog.

Maar bijna alles wat we over Homerus zelf denken te weten, komt uit veel latere tradities.

We beschikken niet over een betrouwbaar historisch document waarin Homerus zelf vertelt:

‘Ik ben Homerus, ik kom uit deze stad en ik schreef deze gedichten in dit jaar.’

Dat maakt de situatie bijzonder.

De gedichten zijn bewaard gebleven.

De dichter achter de gedichten blijft grotendeels verborgen.

3.2 De Homerische kwestie

De verzameling vragen rond Homerus wordt vaak aangeduid als:

De Homerische kwestie

Daarmee bedoelen onderzoekers onder andere de vragen:

- Heeft één dichter de *Ilias* gemaakt?
- Heeft één dichter de *Odyssee* gemaakt?
- Waren het dezelfde dichter?
- Wanneer zijn de epen ontstaan?
- Hoeveel ouder zijn de verhalen dan de teksten die wij kennen?
- Welke rol speelde mondelinge traditie?
- Wanneer werden de gedichten op schrift vastgelegd?
- Hoeveel veranderden ze tijdens hun overlevering?

Deze vragen zijn niet uitsluitend van academisch belang.

Ze beïnvloeden ook hoe we de tekst lezen.

Als de *Odyssee* het resultaat is van een lange mondelinge traditie, moeten we de taal anders begrijpen dan wanneer één dichter het hele gedicht in één keer als geschreven literair werk heeft gecomponeerd.

3.3 De naam Homerus

De Griekse naam van Homerus wordt geschreven als:

Ὅμηρος

Transliteratie:

Hómēros

Nederlands:

Homerus

Let op de eerste letter.

”Ο

Hier staat een **spiritus asper**.

Dat betekent dat de naam met een h-klank begint:

Homeros.

De Latijnse vorm:

Homerus

is via de klassieke en latere Latijnse traditie tot ons gekomen.

3.4 Oefening: herken de naam

Bekijk:

Ὅμηρος

Beantwoord:

1. Met welke letter begint de naam?
 2. Welke spiritus staat op de eerste letter?
 3. Welke klinker volgt?
 4. Hoe zou je de naam in Latijnse letters weergeven?
 5. Wie is deze persoon?
-

3.5 Een dichter zonder biografie

Het is opmerkelijk dat Homerus zo beroemd is geworden terwijl zijn persoonlijke biografie zo onzeker is.

In de oudheid ontstonden verschillende verhalen over hem.

Sommige tradities plaatsten hem in steden aan de westkust van Klein-Azië.

Andere plaatsen werden eveneens met hem verbonden.

Vooraf **Smyrna**, **Chios** en andere Ionische plaatsen spelen een rol in de latere Homerustraditie.

Maar we moeten voorzichtig zijn.

Een latere traditie over Homerus is niet automatisch een historische bron over Homerus.

Dat is een fundamenteel principe voor iedere historicus:

Een verhaal over het verleden is niet hetzelfde als een betrouwbare bron over dat verleden.

De oude Grieken zelf konden verschillende ideeën over Homerus hebben.

Dat betekent niet dat zij dom waren.

Het betekent dat de historische documentatie over zijn leven eenvoudigweg beperkt was.

3.6 De blinde dichter

Homerus wordt in de latere traditie vaak als blind voorgesteld.

Dat beeld is beroemd geworden.

Maar we weten niet of Homerus werkelijk blind was.

De voorstelling van de blinde dichter kan verbonden zijn met een bredere culturele traditie waarin een dichter bijzondere toegang tot kennis heeft.

Ook de figuur van de **aoidos**, de zanger, heeft een bijzondere status.

Daarom moeten we onderscheid maken tussen:

historische Homerus

en:

de culturele figuur 'Homerus' die latere generaties hebben gevormd.

3.7 De aoidos

Een belangrijk woord:

ᾠοδός

betekent:

zanger

dichter

Het woord hangt samen met zingen.

Dat is belangrijk.

De vroege epische dichter was niet noodzakelijk iemand die achter een bureau zat en stilletjes duizenden verzen opschreef.

De epische traditie was in belangrijke mate een **mondelijke uitvoeringscultuur**.

De dichter zong of droeg voor.

Het publiek luisterde.

Het verhaal werd doorgegeven.

3.8 Een wereld van mondelinge poëzie

Wij leven in een cultuur waarin schrijven en lezen bijna vanzelfsprekend zijn.

Een leerling kan:

- een boek openen;
- een website bezoeken;
- een bericht typen;
- een e-mail versturen;
- een tekst kopiëren;
- een zoekopdracht uitvoeren.

Voor veel moderne mensen is schrift zo vanzelfsprekend dat we vergeten hoe bijzonder het is.

In een grotendeels orale cultuur functioneert kennis anders.

Geheugen is belangrijker.
Herhaling is belangrijker.
Ritme is belangrijker.
Formules zijn belangrijker.
Publieke voordracht is belangrijker.
Een verhaal wordt niet alleen gelezen.
Het wordt **gehoord**.

3.9 Stel je de wereld van Homerus voor

Stel je een avond voor in een Griekse gemeenschap.
Er is geen bioscoop.
Geen televisie.
Geen streamingdienst.
Geen smartphone.
Geen roman die iedereen uit de boekenkast kan pakken.
Maar er zijn verhalen.
Een dichter komt.
Mensen luisteren.
Een held wordt bezongen.
Een god wordt aangeroepen.
Een strijd wordt verteld.
Een reis wordt gevolgd.
Het publiek kent sommige verhalen al.
Maar de manier waarop ze worden verteld kan verschillen.
De stem van de dichter, de situatie, het publiek en de gelegenheid beïnvloeden de voordracht.
Een verhaal leeft daardoor niet alleen in een tekst.
Het leeft in de uitvoering.

3.10 De Muze

Nu begrijpen we beter waarom de *Odyssee* begint met:

Μοῦσα

Muze

De dichter vraagt de Muze om hem het verhaal te vertellen.
De Muze is daarmee onderdeel van de traditionele opening van de epische voordracht.
Het is geen toevallig versierinkje.
De aanroeping plaatst het verhaal in een religieus en cultureel kader.

De dichter presenteert zichzelf niet eenvoudigweg als iemand die zegt:

‘Ik heb dit allemaal zelf bedacht.’

Hij staat binnen een traditie van verhalen, herinneringen en goddelijke inspiratie.

ODYSSEE-VENSTER 1

‘Vertel mij, Muze’

Laten we opnieuw kijken naar:

Ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα, πολύτροπον

Letterlijk kunnen we voorlopig denken aan:

‘Vertel mij, Muze, over de veelomzwervende man...’

Het eerste belangrijke woord is:

Ἄνδρα

‘man’.

Het volgende belangrijke element:

Μοῦσα

‘Muze’.

De dichter vraagt dus niet eenvoudigweg:

‘Laat mij vertellen.’

Hij richt zich tot een hogere bron van kennis.

Dat geeft de opening een bijzondere dynamiek.

De dichter spreekt.

Maar tegelijkertijd vraagt hij de Muze om hem in staat te stellen het verhaal te vertellen.

De verhouding tussen dichter, Muze en publiek vormt daarmee een onderdeel van de epische verteltraditie.

3.11 Waarom zingt de dichter?

Een belangrijk verschil tussen moderne literatuur en orale poëzie is dat het woord ‘dichter’ niet altijd hetzelfde betekende als wat wij ons daar tegenwoordig bij voorstellen.

Een moderne dichter schrijft bijvoorbeeld een gedicht.

De tekst wordt gedrukt.

De lezer leest hem.

Bij de Griekse epische traditie is de relatie tussen:

dichter

tekst

en

publiek

veel directer verbonden met performance.
De dichter spreekt of zingt.
De luisteraar hoort.
Het verhaal wordt daardoor een gebeurtenis.

3.12 Het geheugen

Hoe kan iemand duizenden verzen onthouden?
Dat is een van de vragen die moderne mensen zich vaak stellen.
Het antwoord is niet simpelweg:
‘Homerus had een ongelooflijk goed geheugen.’
Geheugen speelde uiteraard een grote rol.
Maar de structuur van de poëzie hielp.
De dichter beschikte over:

- vaste formules;
- traditionele scènes;
- terugkerende woordgroepen;
- metrische patronen;
- bekende verhalen;
- vaste epitheta.

Dit maakte het mogelijk om grote hoeveelheden materiaal te beheersen.

3.13 Formules

Een **formule** is in de Homerische poëzie een vaste of halfvaste woordgroep die in vergelijkbare metrische en inhoudelijke situaties kan worden gebruikt.

Een bekend voorbeeld is een combinatie van een naam met een epitheton.

Odysseus kan bijvoorbeeld worden beschreven als:

πολύτροπος Ὀδυσσεύς

de veelomzwervende Odysseus

Dergelijke formuleringen helpen de dichter bij het opbouwen van verzen.

Maar ze zijn niet betekenisloos.

Een epitheton karakteriseert tegelijkertijd de held.

3.14 Epitheta

Een **epitheton** is een beschrijvende toevoeging bij een persoon, plaats of ding.

In de Homerische poëzie zijn epitheta zeer belangrijk.

Voorbeelden die studenten later zullen tegenkomen zijn combinaties waarin helden worden beschreven als:

- snelvoetig;
- veelomzwervend;
- raadzaam;
- goddelijk;
- met helm getooid;
- rooskleurig.

Deze uitdrukkingen kunnen ons veel vertellen over de waarden van de epische cultuur.

Wanneer Achilles voortdurend wordt verbonden met snelheid, wordt zijn lichamelijke uitmuntendheid benadrukt.

Wanneer Odysseus wordt verbonden met veelzijdigheid en intelligentie, wordt een ander type heldendom zichtbaar.

3.15 Oefening: denk als een dichter

Stel dat jij een held moet beschrijven in één vaste uitdrukking.

Maak drie epitheta.

Bijvoorbeeld:

Anna, de snelle denker.

Marcus, de onvermoeibare.

Elena, de scherpe waarnemer.

Beantwoord daarna:

Welke eigenschap wil je dat het publiek onmiddellijk onthoudt?

3.16 De hexameter

De *Ilias* en *Odyssee* zijn geschreven in de:

dactylische hexameter

Het woord **hexameter** betekent letterlijk:

zes maten / zes metrische eenheden

De poëzie heeft een ritmische structuur.

Dat ritme is niet slechts decoratie.

Het helpt de dichter en het publiek.

Een vaste metrische structuur ondersteunt het geheugen.

De dichter kan woorden en formules gebruiken die in het metrum passen.

Dat is een van de redenen waarom Homerisch Grieks soms vreemde woordvolgordes of alternatieve vormen vertoont.

De dichter moet niet alleen grammaticaal correcte taal produceren.

Hij moet ook een regel vullen.

3.17 Waarom staat het woord soms op een vreemde plaats?

In het Nederlands schrijven we vaak:

Odysseus keerde terug naar Ithaka.

De woordvolgorde is relatief voorspelbaar.

In het Grieks is woordvolgorde flexibeler, omdat grammaticale functies sterk door naamvallen worden aangegeven.

In Homerische poëzie wordt die vrijheid nog groter door het metrum.

Daarom kan een woord relatief ver verwijderd staan van het woord waarmee het grammaticaal verbonden is.

Voor een beginner lijkt dat soms alsof Homerus de woorden ‘door elkaar heeft gegooid’.

Maar dat is niet de juiste manier om ernaar te kijken.

Homerus gebruikt een andere syntactische en poëtische vrijheid.

3.18 Een voorbeeld

Stel dat je een Nederlandse zin hebt:

De wijze Odysseus spreekt.

In het Grieks kunnen woorden worden verschoven om nadruk, ritme of stijl te beïnvloeden.

Omdat de naamvallen aangeven welke functie een woord heeft, hoeft de betekenis niet volledig afhankelijk te zijn van de volgorde.

Dat wordt later een van de grote voordelen van het leren van Griekse naamvallen.

Wanneer je weet wat een vorm grammaticaal doet, kun je een zin begrijpen zelfs wanneer de woordvolgorde anders is dan je verwacht.

3.19 Homerus en het orale-formulaïsche karakter

Onderzoekers hebben uitvoerig onderzocht hoe de Homerische epen zich verhouden tot mondelinge tradities.

Een belangrijk inzicht is dat formulegebruik niet noodzakelijk betekent dat een dichter mechanisch uit het hoofd reciteert.

Een zanger kan binnen een traditionele taal voortdurend variëren.

Hij beschikt over:

- vaste formules;
- traditionele verhaalmotieven;
- metrische patronen;
- bekende personages;
- terugkerende scènes.

Daarbinnen kan hij componeren.

Dat wordt vaak aangeduid als:

orale-formulaïsche compositie

Het betekent niet dat iedere regel spontaan wordt uitgevonden.

Evenmin betekent het dat alles woordelijk onveranderlijk is.

De waarheid ligt waarschijnlijk in een complex samenspel van traditie, geheugen, formules en creatieve uitvoering.

3.20 Waarom dit belangrijk is voor ons Oudgrieks

Dit onderwerp lijkt misschien weinig met grammatica te maken te hebben.

Toch is het rechtstreeks verbonden met het leren van Homerisch Grieks.

Wanneer je een Homerische tekst leest, kom je vormen tegen die:

- ouder zijn;
- dialectaal zijn;
- metrisch handig zijn;
- traditioneel zijn;
- afwijken van later Attisch Grieks.

Je moet daarom niet denken:

‘Homerus maakt grammaticale fouten.’

Homerus gebruikt een andere taaltraditie.

Daarom zullen we in latere lessen steeds aangeven wanneer een vorm:

Attisch

of:

Homerisch

is.

3.21 Homerisch Grieks is geen eenvoudig dialect

Het zou gemakkelijk zijn om te zeggen:

‘Homerisch Grieks is gewoon het dialect dat Homerus sprak.’

Dat is waarschijnlijk te eenvoudig.

De taal van de epische traditie bevat kenmerken die met verschillende Griekse dialecten en historische perioden samenhangen.

Vooraf **Ionische** kenmerken spelen een belangrijke rol, maar er zijn ook andere elementen.

Daarbij komt dat de taal gevormd is door eeuwen van poëtische traditie.

Het Homerische Grieks is daarom in belangrijke mate een **literaire epische taal**.

Dat is een belangrijk begrip.

De taal van Homerus is niet simpelweg een transcriptie van de dagelijkse spreektaal van één stad.

3.22 De wereld van de Griekse dialecten

Het oude Griekenland kende geen moderne nationale standaardtaal.

Er waren verschillende dialecten.

Belangrijke dialectgroepen waren onder andere:

- Attisch;
- Ionisch;
- Aeolisch;
- Dorisch;
- Arcadisch-Cypriisch.

De verschillen konden betrekking hebben op:

- uitspraak;
- woordenschat;
- grammaticale vormen;
- uitgangen;
- spelling.

Later in de cursus zullen we sommige van deze verschillen tegenkomen.

Voorlopig is het voldoende om te onthouden:

Oudgrieks is geen volledig uniforme taal.

3.23 Homerus en de Egeïsche wereld

De verhalen van Homerus spelen zich af in een wereld die teruggaat naar een zeer oude herinnering aan de Griekse en Anatolische wereld.

De oorlog om Troje staat centraal in de epische traditie.

De historische werkelijkheid achter die verhalen is complex.

Er bestond in de tweede helft van het tweede millennium v.Chr. een machtige Myceense beschaving in Griekenland.

Daarvan kennen we onder meer:

- Mycene;
- Tiryns;
- Pylos;
- Thebe.

Deze samenlevingen gebruikten een schrift dat wij tegenwoordig:

Linear B

noemen.

3.24 Linear B

Linear B is een van de oudste schriftvormen waarmee een vorm van Grieks is vastgelegd.

Dat is buitengewoon belangrijk.

Het betekent dat Grieks al in het tweede millennium v.Chr. werd geschreven.

Maar Linear B is niet hetzelfde schrift als het alfabet dat we in dit boek leren.

Linear B was een **syllabisch schrift**.

Het systeem was vooral geschikt voor administratieve registratie.

De kleitabletten bevatten onder andere gegevens over:

- goederen;
- personeel;
- offers;
- landbouwproducten;
- distributie;
- economische administratie.

Het is dus een heel andere soort schriftcultuur dan de latere alfabetische literaire traditie.

3.25 De val van de Myceense wereld

Rond het einde van de bronstijd veranderde de Egeïsche wereld ingrijpend.

Myceense paleiscentra verdwenen.

De administratieve systemen van Linear B raakten buiten gebruik.

De politieke structuren veranderden.

De Griekse wereld ging vervolgens een periode van grote transformatie in.

Deze periode wordt vaak verbonden met de zogenaamde:

Griekse donkere eeuwen.

De term is tegenwoordig omstreden en moet voorzichtig worden gebruikt.

‘Donker’ betekent niet dat er geen cultuur bestond.

Het betekent vooral dat onze schriftelijke bronnen veel schaarser zijn.

3.26 Een wereld zonder grote paleisarchieven

Tijdens de Myceense periode vinden we administratieve kleitabletten.

Later verdwijnen dergelijke archieven grotendeels.

Dat betekent niet dat mensen stopten met leven, handelen of verhalen vertellen.

Integendeel.

De mondelinge traditie bleef bestaan.

En daarin kunnen de wortels van de latere epische traditie liggen.

Dit is een belangrijk cultuurhistorisch inzicht:

Een periode zonder veel geschreven bronnen is niet noodzakelijk een periode zonder geschiedenis.

Soms moeten we de geschiedenis reconstrueren uit:

- archeologie;
- materiële cultuur;
- landschap;
- taal;
- latere teksten;
- tradities.

3.27 Troje

De stad die wij kennen als **Troje** bevond zich in het noordwesten van Anatolië, bij de ingang van de Dardanellen.

De archeologische vindplaats wordt gewoonlijk verbonden met het antieke **Ilion**.

De Griekse naam:

Ἴλιον

komt in Homerische context regelmatig voor.

De Trojaanse oorlog zoals Homerus die vertelt, is geen modern historisch verslag.

Maar de vraag of er achter de traditie herinneringen aan historische conflicten schuilgaan, blijft interessant.

Archeologen hebben verschillende lagen van Troje geïdentificeerd.

De interpretatie daarvan is complex.

We moeten daarom voorzichtig zijn met de uitspraak:

‘De Trojaanse oorlog gebeurde precies zoals Homerus hem vertelt.’

Dat kunnen we niet aantonen.

Maar we kunnen wel onderzoeken hoe de Griekse traditie Troje herinnerde.

3.28 Historische herinnering

Een van de belangrijkste thema's van cultuurgeschiedenis is:

Hoe herinneren samenlevingen hun verleden?

Een gemeenschap kan historische gebeurtenissen:

- bewaren;
- veranderen;
- idealiseren;

- vergeten;
- opnieuw interpreteren.

Een verhaal dat eeuwenlang mondeling wordt doorgegeven, kan elementen uit verschillende perioden samenbrengen.

Dat lijkt ook bij de Homerische epen te gebeuren.

In de verhalen kunnen we bijvoorbeeld elementen aantreffen die verwijzen naar:

- de Myceense wereld;
- de vroege ijzertijd;
- de tijd waarin de epische traditie zich ontwikkelde.

Daarom kunnen de epen niet eenvoudigweg aan één historische periode worden toegewezen.

3.29 Homerus als geheugen van Griekenland

Misschien kunnen we Homerus daarom zien als een soort cultureel geheugen.

Niet omdat hij letterlijk alles uit het verleden correct bewaart.

Maar omdat zijn epen verschillende lagen van de Griekse herinnering samenbrengen.

In de *Ilias* en *Odyssee* vinden we:

- oude helden;
- koninkrijken;
- wapens;
- schepen;
- gebruiken;
- goden;
- familieverbanden;
- eerbegrippen;
- gastvrijheid;
- oorlog;
- reizen.

Het geheel vormt geen encyclopedie van de bronstijd.

Het is een literaire wereld waarin verschillende herinneringen samenkomen.

ODYSSEE-VENSTER 2

Odyseus als herinnering

Wanneer wij de *Odyssee* lezen, volgen we niet alleen een fictieve held.

We volgen een personage dat door eeuwen van vertellen gevormd is.

Odyseus heeft misschien historische wortels in oudere heldentradities.

Maar de Odyseus die wij kennen is een literaire figuur.

Hij is gevormd door:

- dichters;
- zangers;
- tradities;
- verhalen;
- publiek;
- religieuze ideeën;
- politieke en sociale waarden.

Daarom is het interessant om niet alleen te vragen:

‘Heeft Odysseus echt bestaan?’

maar ook:

‘Waarom wilden mensen eeuwenlang verhalen over Odysseus vertellen?’

Die tweede vraag is cultuurhistorisch vaak veel vruchtbaarder.

3.30 De kracht van een verhaal

Waarom blijven mensen verhalen vertellen?

Omdat verhalen meer doen dan gebeurtenissen opsommen.

Ze geven betekenis.

Een kind kan via een verhaal leren wat moed betekent.

Een samenleving kan via een verhaal leren wat trouw betekent.

Een gemeenschap kan via heldenverhalen haar waarden uitdrukken.

Een familie kan via verhalen haar verleden bewaren.

Een religieuze gemeenschap kan via verhalen haar verhouding tot goden verklaren.

De *Odyssee* doet veel van deze dingen tegelijkertijd.

3.31 Odysseus en identiteit

Odysseus is bijzonder omdat zijn identiteit voortdurend wordt getest.

Hij is ver van Ithaka.

Hij wordt gevangengenomen.

Hij moet zich vermommen.

Hij ontmoet mensen die hem niet kennen.

Hij vertelt verhalen over zichzelf.

Soms gebruikt hij een valse naam.

Op een beroemd moment noemt hij zichzelf:

Οὐτις

Niemand.